

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV VĚD O UMĚNÍ A KULTUŘE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

SPORT A POLITIKA

V DOBĚ BLOKOVÉHO USPOŘÁDÁNÍ SVĚTA

Vedoucí práce: prof. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

Autor práce: David Nebor

Studijní obor: Kulturní studia

Ročník: 3.

2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 29. července 2020

.....

David Nebor

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval vedoucímu bakalářské práce prof. PhDr. Bohumilu Jirouškovi, Dr., za konzultace, veškerou ochotu, trpělivost, vynaložený čas a cenné rady při tvorbě textu. Děkuji mu také za poskytnutí některých literárních zdrojů.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá propojením sfér sportu a politiky se zaměřením na období blokového uspořádání světa. Na základě odpovídající odborné literatury zkoumá takové sportovní události, které reflektovaly politickou situaci, popřípadě nálady soudobé společnosti. Úvodní část textu si klade za cíl nalézt pozici hry v lidské kultuře, dále se zabývá sociologickými aspekty sportu. Stěžejní část práce se snaží najít souvislost mezi sportem, médií, ideologií i politikou a nastiňuje vývoj událostí v období bipolárního světa rozděleného na Západ a Východ. Text přibližuje politikou poznamenané olympijské hry nebo pingpongový turnaj. Zaměřuje se také na československé prostředí skrze zkoumání spartakiád, politizace ledního hokeje a sportovní emigrace. Na závěr ukazuje i tematický přesah do současnosti. Bakalářská práce představuje vybraná témata a je sondou do sportovního světa opakovaně vsazovaného do politických kontextů. Zabývá se sportem jako nástrojem domácí i zahraniční politiky. Metodologicky text vychází z přístupů kulturních studií. Kromě odborné literatury využívá i zpravodajských či publicistických článků v on-line médiích.

Klíčová slova: sport, politika, hra, olympijské hry, bipolární svět, studená válka, blokové uspořádání, spartakiáda, lední hokej

Annotation

This bachelor's thesis deals with the interconnection of the spheres of sport and politics with a focus on the period of bipolar world during the Cold War. On the basis of the relevant literature, the thesis examines such sporting events that reflected the political situation or the mood of contemporary society. The introductory part of the text aims to find the position of the game in human culture, it also deals with the sociological aspects of sport. The main body of the thesis tries to find a connection between sport, media, ideology and politics and outlines the development of events in the period of the bipolar world divided into Western and Eastern Bloc. The text pays attention to the politically influenced Olympic Games or ping pong tournament. It also focuses on the Czechoslovak environment through the study of the Spartakiads, the politicization of ice hockey and sports emigration. Finally, it shows a thematic overlap to the present. The bachelor's thesis presents selected topics and is a probe into the sports world, which is repeatedly inserted into political contexts. It examines sport as a tool of domestic and foreign policy. Methodologically, the text is based on the approaches of cultural studies. In addition to professional literature, it also uses news and journalistic articles in online media.

Keywords: sport, politics, game, Olympic Games, bipolar world, Cold War, Western Bloc, Eastern Bloc, Spartakiad, ice hockey

Obsah

Úvod	5
1 Hra v lidské kultuře.....	7
1.1 Hrající si člověk	7
1.2 Oáza štěstí	9
1.3 Čtyři kategorie hry	10
1.4 Sportovní přesah.....	13
2 Sociologické aspekty sportu.....	15
2.1 Sociologie sportu.....	16
2.1.1 Člověk ve sportu	18
2.1.2 Sport a socializace.....	19
2.2 Sport a volný čas	21
2.2.1 Vrcholový versus zájmový sport.....	21
2.2.2 Charakteristiky volného času	24
2.2.3 Prostor sportu ve volném čase.....	25
3 Sport v médiích, ideologii a politice	28
3.1 Sport a (mas)média	28
3.2 Bipolární svět a politika	31
3.2.1 Charakteristika a vývoj bipolárního světa.....	31
3.2.2 Politika, konflikt a mezinárodní vztahy	33
3.3 Sport ve službě národa	35
4 Mnichovský masakr a bojkotované olympijské hry	38
4.1 XX. olympijské hry v Mnichově 1972.....	39
4.1.1 Příčiny masakru.....	39
4.1.2 Únos a vyjednávání.....	41
4.1.3 Odplata a důsledky masakru	43
4.2 XXII. olympijské hry v Moskvě 1980 a XXIII. olympijské hry v Los Angeles 1984	44
4.2.1 Invaze do Afghánistánu.....	44
4.2.2 Bojkoty olympijských her	46
4.2.3 Neúčast československých sportovců v Los Angeles	48
5 Pingpongová diplomacie	50
5.1 Příčiny sblížení USA a Číny	50
5.2 Turnaj a normalizace vztahů Číny a USA.....	51

6	Československé prostředí	54
6.1	Spartakiády	55
6.2	Politické pozadí československého hokeje	58
7	Přesah do současnosti: Dopingové kauzy a albánská orlice.....	64
	Závěr	69
	Seznam zdrojů.....	71

Úvod

Sport hýbe světem. Důkazem jsou milionové fanouškovské základny různých sportovních klubů i individuálních sportovců. V zákulisí lig, turnajů a soutěží se točí astronomické finanční částky a profesionální sportovci jsou modlami. Sportovní přenosy boří rekordy televizní sledovanosti. Je tu však i opačný pól tohoto vrcholového sportování. Jedná se o sport jako zábavu, rekreaci či zpříjemnění si volného času. Amatérským a občasným sportovcům tato jejich fyzická činnost naopak negeneruje zisk a soutěží v rámci svého blízkého okolí, nikoli pro davu lidí.

Ať už počítáme s kteroukoli variantou, sport se stal fenoménem moderní společnosti. V průběhu 20. století k tomu přispěl vývoj masmédií, která dokázala svět sportu přiblížit mnohem živěji početným společenským skupinám. Sport není okrajovou, nýbrž velmi populární sférou, a to z něj činí funkční nástroj, kterým lze demonstrovat politické názory a podněcovat ve společnosti konkrétní ideologické cítění. Stává se nositelem politických symbolů v globalizovaném světě.

Sport zkrátka – záměrně či nezáměrně – propůjčuje svůj masový vliv sekundárním kontextům. Ostatně uveďme aktuální příklad, kdy sport spolupracuje při šíření jistého světónázoru. V květnu roku 2020 svět pobouřila videonahrávka, kde policista bílé pleti Derek Chauvin z amerického města Minneapolis klečel při zatýkání na afroamerickém občanovi jménem George Floyd. Tento muž při zásahu zemřel. Celý incident probudil nepokoje v Minneapolis i ve městech po celých Spojených státech. Manifestace proti rasismu se ve větší či menší míře odehrávaly po celém světě a obnovený, hlasitý boj s rasismem se stal jedním ze symbolů první poloviny roku 2020. Výrazně se na transparentech objevovalo heslo „Black Lives Matter“, které můžeme přeložit jako „Na černých životech záleží“. Heslo se hojně šířilo na sociálních sítích. Objevilo se však i ve fotbalovém prostředí, na sociálních sítích ho sdíleli sami hráči, projevílo se však i na vyšší úrovni. Jednotlivé asociace evropských lig rozhodovaly, zda se boj proti rasismu promítne i v samotných utkáních. Zřetelně se k tomuto hnutí postavila anglická prestižní Premier League. V několika utkáních nastoupili hráči všech klubů s dresy, na kterých stálo místo jejich jmen právě heslo „Black Lives Matter“, před každým

úvodním hvizdem zápasu všichni hráči na několik vteřin poklekli, čímž uctili památku George Floyda a dalších obětí rasismu.¹

K tomuto došlo již v průběhu psaní této práce. Situace však jen posílila mé přesvědčení, že téma politiky ve sportu je hodné bližšího zkoumání. Při konkrétním vymezení tématu jsem bral v potaz, že jeho uchopení v období 21. století by bylo poměrně komplikované především na úrovni literárního zdrojování. Zároveň však zkoumat například celé 20. století by vyžádalo značné přesažení rozměrů a potřeb bakalářské práce. Proto jsem se rozhodl pro vymezení tématu obdobím, kdy byl svět rozdělen na západní a východní blok a světovými hegemony byly Sovětský svaz a Spojené státy americké. Toto časové ohraničení nenabízí jen sportovní události zabarvené zahraniční politikou dvou velmocí, dává také nahlédnout do tehdejšího Československa pod sovětským vlivem zasaženého komunistickou ideologií. Práce se však neomezuje na soupeření dvou bloků, ale zohledňuje i národnostní konflikty, například mezi Izraelci a Palestinci. Kapitoly zabývající se konkrétními událostmi vždy představují politický kontext a zdůrazňují podíl sportu na dalším vývoji situace.

Aby však bylo možné vysvětlovat významný předpoklad sportu stávat se politickým nástrojem, musíme fenomén představit v širších souvislostech. Proto ve své úvodní části tato bakalářská práce zohledňuje postavení sportu v sociologii a jeho úlohu v socializaci člověka a v procesu expanze volného času. „Politické předpoklady“ sportu pak nastiňuje kapitola o roli masmédií a ideologie.

Nejprve ze všeho však musíme přiblížit důležitou pozici herního prvku v lidské kultuře, ze kterého sportovní hry vychází. Právě fenomén hry v lidské kultuře je nutné definovat předtím, než se pustíme do bližšího zkoumání moderního pojetí sportu, natož pak do jeho uvádění ve spojitost s politickým děním ve 20. století. A hlavně se musíme pokusit zodpovědět otázku, co to hra vůbec je a v čem má původ.

Cílem této bakalářské práce není vytvořit naprosto kompletní a vyčerpávající souhrn všech sportovních událostí druhé poloviny 20. století, ve kterých se odrazily politické snahy. Jde spíše o sondu do tématu a výběr takových subtémat, která zřetelně ilustrují několik způsobů, kterými politika promlouvala do sportovního světa.

¹ *Anglické kluby budou mít na dresech slogan Black Lives Matter*, In: IDnes.cz [online], 2020 [cit. 2020-07-25], Dostupné z: https://www.idnes.cz/fotbal/zahranici/black-lives-matter-premier-league-spekulace.A200612_080005_fot_zahranici_tof

1 Hra v lidské kultuře

Předsevzetí pochopit hru jakožto jednu z oblastí kultury nám pomáhají splnit tři autoři, kteří svými teoriemi významně přispěli vymezení pojmu hra a položili základy pro její zkoumání. Prvním z nich je kulturní historik Johan Huizinga se kterým následně v něčem souhlasili a v jiném nikoli filozof Eugen Fink a spisovatel Roger Caillois. Jejich významná díla zabývající se hrou nabízejí různé pohledy na souvislost hry, člověka a jeho kultury. Vycházejme při výkladu z toho, že každá hra má nějaké hráče, jistý cíl a smysl. Poté také konkrétní prostředky, kterými se uskutečňuje, a místa, na nichž se odehrává.

1.1 Hrající si člověk

Nizozemský kulturní historik Johan Huizinga vydal rok před vypuknutím druhé světové války stěžejní dílo zabývající se hrou. Věty z knihy *Homo Ludens*² dodnes citují publikace zabývající se hrou a její úlohou v lidském životě. Jak Huizinga sám píše, jeho pojetí hry se neopírá o psychologii nebo biologii člověka, nýbrž právě o lidskou kulturu. V podstatě se vymezuje proti psychologickým a biologickým teoriím hry. „*Všem těmto výkladům je společné to, že vycházejí z předpokladu, že hra se provozuje pro něco jiného, že slouží nějakému biologickému účelu. [...] Většina pokusů o výklad se až ve druhé řadě zabývá, čím je hra sama o sobě, jak existuje a co znamená pro hráče.*“³

Huizinga zastává teorii, že hra je starší než lidská kultura, nikoli naopak. Hra není vynálezem člověka, byla tu již před ním. Má v sobě vtip, oproti dalším lidským činnostem je nerozumná, nemá racionalitu. Na tuto nerozumnost rozumný člověk přistupuje vědomě. Mohlo by se tak zdát, že hra je protikladem vážnosti. Podle Huizingy nikoli, „*[...] hra totiž může být velmi dobře vážná.*“⁴ Smích – spojený se hrou a evokující nevážnost – není na hru primárně vázán. Komično je příčinou smíchu, hra však není pro hráče ani diváky komická v pravém slova smyslu, nebývá k smíchu. Mohla by se jevit bláznivou, tedy by byla jakýmsi protějškem moudrosti. Ani bláznovství však není hře vlastní. Huizinga ukazuje hru ve světle její samostatnosti k těmto jmenovaným výrazům lidského života. Částečně pokládá hru do oblasti

² Název knihy využívá latinský výraz přeložitelný do češtiny jako „hrající si člověk“.

³ Johan HUIZINGA, *Homo ludens: O původu kultury ve hře*, Praha: Mladá fronta, 1971, s. 10.

⁴ Tamtéž, s. 13.

estetična, když dokáže svým rytmem, harmonií a dokonalostí lidského těla v pohybu působit krásně.⁵

Každopádně však Huizinga základ svých poznatků charakterizuje takto: „*Podle formy tedy můžeme hrou souhrnně nazvat svobodné jednání, které je míněno ‚jen tak‘ a stojí mimo obyčejný život, ale které přesto může hráče plně zaujmout, k němuž se dále nepřipíná žádný materiální zájem a jímž se nedosahuje žádného užitku, které se uskutečňuje ve zvlášť určeném čase a ve zvlášť určeném prostoru, které probíhá řádně podle určitých pravidel a vyvolává v život společenské skupiny, které se rády obklopují tajemstvím nebo které se vymaňují z obyčejného světa tím, že se přestrojují za jiné.*“⁶ Ještě stručněji, avšak v obdobném smyslu hru definoval těmito větami: „*Hra je dobrovolná činnost, která je vykonána uvnitř pevně stanovených časových a prostorových hranic, podle dobrovolně přijatých, ale bezpodmínečně závazných pravidel, která má svůj cíl v sobě samé a je doprovázena pocitem napětí a radosti a vědomím ‚jiného bytí‘, než je ‚všední život‘.*“⁷

Z obou sobě podobných definic tak můžeme vytáhnout základní charakteristiky hry – nenucenost a dobrovolnost, vymezenost prostoru mimo okolní realitu, ve které hra nabývá své vlastní časové skutečnosti, nutnost dodržování přesně určených pravidel, přítomnost potěšení i napětí při hře a soustředění hráčů do skupin. Johan Huizinga zmínil i neziskovost hry, absenci „materiálního zájmu“. Právě tento bod mu později vytkl Roger Caillois⁸. Podle něj Huizinga opomněl zahrnout do svého pojetí hazardní hry.

Hra disponuje podle Huizingy dvěma hlavními aspekty. Buďto je zápasem o něco, nebo napodobováním něčeho. Jinak řečeno tedy „[...] ‚představuje‘ zápas o něco, nebo je soutěží o to, kdo umí něco nejlépe reprodukovat.“⁹ Právě ono představování je pozorovatelné u dětí, poté však přerůstá do posvátných kultovních obřadů archaických kultur, kde hra přibírá i duchovní prvek. Samotnou kapitolu pak Huizinga věnuje pojmu hry a jeho vyjádření v jazycích napříč celým světem.

⁵ Tamtéž, s. 9–14.

⁶ Tamtéž, s. 20.

⁷ Tamtéž, s. 33.

⁸ Roger CAILLOIS, *Hry a lidé: maska a závrať*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998, s. 180–181.

⁹ J. HUIZINGA, s. 20.

Jaký konkrétní vzájemný vztah autor přisuzuje hře a kultuře? Kultura se podle něj „[...] nerodí jako hra, ani ze hry, spíše ve hře. Antitetický a agonistický základ kultury je dán ve hře, která je starší a původnější než kterákoli kultura.“¹⁰ Kulturní jevy vznikají formou hry, každá kultura je zpočátku jaksi hrána. Společnost pak dosahuje při hře jakýchsi nadbiologických forem, které jí dodávají vyšší hodnoty. Lidé při hraní vyjadřují své vidění a chápání světa, který je obklopuje. Huizinga vidí herní prvek ve vědění, básnictví, právu nebo válce, kde se podle něj vykrystalizoval nejzřetelněji. Soutěživost, soupeření a související vydobývání cti, prestiže a respektu podle Huizingy spoluutvářejí lidskou kulturu. Na příkladech archaických kultur toto dokazuje třeba na obyčeji indiánských kmenů v Britské Kolumbii zvaném potlač, při kterém jsou soutěživost a její cíl i důsledky zřetelné. „*Ve své nejtypičtější formě, jak byla popsána zvláště u kmene Kwakiutlů, znamená potlač velkou slavnost, při které jedna ze dvou skupin předává s velkou okázalostí a s rozmanitými obřady druhé skupině množství darů výhradně s tím úmyslem, aby jí dokázala svou převahu. [...] druhá strana je povinna v určité lhůtě slavnost ze své strany opětovat a pokud možno ji ještě překonat.*“¹¹ Člověk dle Huizingy přirozeně usiluje o převahu a vítězství. Právě toto úsilí uskutečňuje hra.¹²

1.2 Oáza štěstí

Německý filozof a fenomenolog Eugen Fink vydal v 50. letech esej s názvem *Oase des Glücks*, do češtiny překládaný jako *Oáza štěstí*. Své úvahy o fenoménu hry následně rozvinul v publikaci *Spiel als Weltsymbol* (Hra jako symbol světa) vydané v roce 1960, kde hru již rozebral a popsal komplexněji, zřetelněji ji zde přijal za předmět filozofického zkoumání a objasňoval metafyzický a mytický výklad hry.

Každopádně v obou textech vychází z myšlenky, že hra je obecně nepřesně chápána jako okrajový jev lidského světa a platí za pouhý protiklad vážnosti. „*Zdá se, že po právu je hra vyhrazena malému děcku, jež chráněno rodinnou péčí ještě nezná vážnost života. Hraní je u malého dítěte zjevně čistým naplňováním jeho způsobu pobývání.*“¹³ V dospívání člověka se pak hra transformuje v cosi nevážného, zábavného, za čím dospělý jedinec příležitostně utíká ze světa každodenních povinností

¹⁰ Tamtéž, s. 73.

¹¹ Tamtéž, s. 59.

¹² Tamtéž, s. 49–74.

¹³ Eugen FINK, *Hra jako symbol světa*, Praha: Český spisovatel, 1993, s. 21.

a tlaku. Hra je pro něj uvolněním. To ale autor rozporuje. „*Nakonec to vůbec není ani pravda, že si převážně hraje jenom dítě. Pravděpodobně si právě tolik hraje i dospělý [...], jenom temněji, maskovaněji. [...] Hra není žádným okrajovým jevem v životní krajině člověka, [...]. Hra náleží svou podstatou ke stavu bytí lidského pobytu, je to základní existenciální fenomén.*“¹⁴ Fink označuje lidskou hru za nesporný fenomén, se kterým se společnost neustále a každodenně setkává.

Na co však chce Fink hlavně poukázat, je kosmická symbolika hry. „*Hra [...] je možným i důstojným předmětem filozofie. Je možným ‚tématem‘ [...], protože ve hře se zcela zvláštním způsobem odemyká souvislost člověka a světa. Lidská hra má světový význam, kosmickou transparenci – je v našem konečném pobývání jednou z nejzřetelnějších podob, ukazujících ke světu. Při hře nezůstává člověk v sobě, v uzavřeném okruhu svého nitra, nýbrž v kosmickém gestu vystupuje naopak ekstaticky ze sebe a názorným způsobem naznačuje celek světa.*“¹⁵

A v čem vidí Eugen Fink onu „oázu štěstí“, kterou hra podle něj představuje? Nazývá ji tak, protože vymaňuje člověka z ptaní se po smyslu vlastní existence, myšlení na budoucnost a hledání štěstí. Hra je pro hráče jakousi jistou přítomností a má svůj soběstačný smysl. Hra se navíc staví jako další fenomén existence vedle smrti, lásky, práce nebo moci. Stojí však zároveň proti nim, zpodobňuje je v sobě a tím je do sebe zahrnuje. Svět hry je pak jakýmsi imaginárním prostorem. Člověk si na jednu stranu hraje v realitě, ve skutečném světě. Na druhou stranu si však právě hraním vytváří tajemnou a záhadnou oblast, která ne že by byla úplně ničím, zároveň však není ničím reálným.¹⁶

1.3 Čtyři kategorie hry

Zjevně nejpodrobnější výklad pojmů hra, hraní a hraní si přinesl francouzský sociolog, filozof a literární kritik Roger Caillois ve své práci *Les Jeux et les Hommes* (1958), do češtiny přeložené pod názvem *Hry a lidé*. Nejenže v ní zohledňuje dřívější stanoviska Huizingy a Finka, ale rovněž zahrnuje do tématu to, co oba zmínění autoři opomněli, tedy takzvané hazardní hry. Caillois rozdělil hry do čtyř kategorií a typů podle jejich charakteristik, průběhu a cílů.

¹⁴ Eugen FINK, *Oáza štěstí*, Praha: Mladá fronta, 1992, s. 11–12.

¹⁵ E. FINK, *Hra jako symbol světa*, s. 34.

¹⁶ E. FINK, *Oáza štěstí*, s. 14–23.

Autor hru pojímá jako možný soubor pravidel, tedy „*soubor dobrovolných omezení, vzatých na sebe s plným souhlasem, která zakládají jakýsi stálý řád, ba jakýsi němý zákoník, fungující ve světě, který jinak zákony postrádá.*“¹⁷ Při hře s dodržováním těchto pravidel a mezí vzniká uzavřené prostředí, které poskytuje naprosto ideální podobu soupeření. Zjišťujeme však, že hra není jen o soutěžení, ale například i nápodobě, iluzi, nebo dokonce počtech. Přestože je hra jakýmsi fiktivním světem, dává hráči možnost projevit své přednosti ze skutečného života, například vytrvalost, píli, odvahu riskovat nebo třeba rychle a přesně propočítávat. Caillois jmenuje i hlavní nedostatky hry. Především ten, že hraní simuluje člověku překážky, které on s radostí překonává. Jde však o uměle vytvořené překážky, které si hráč vybírá dobrovolně. Pak se vrátí ze světa hry zpět do reality, která však už takový luxus milých, zvolených překážek nenabízí.

Pravidla však u hry nejsou podmínkou. Je buď vázaná pravidly, anebo spadá do oblasti fikce¹⁸. Za tuto oblast autor považuje především hraní si na něco. Stav připodobňuje k dítěti hrajícímu si na to, že je mašinka. Je to stav „*jako by*“, který odkazuje na skutečný objekt nebo subjekt. Naopak třeba šachisté se řídí přesně určenými pravidly, která neodkazují na nic skutečné a existují pouze ve hře. S tímto předpokladem, a dříve než přistoupí k samotné kategorizaci, Caillois určuje obecné charakteristiky hry¹⁹:

- Svobodná hra – hráč nemůže být k zahájení hry jakkoli nucen, jinak by pozbyla svého smyslu v zábavě.
- Hra vymezená z každodenního života – hra má svůj určený prostor a vymezený čas.
- Nejistá hra – průběh ani výsledek hry nemohou být předem určeny.
- Neproduktivní hra – hraní samo o sobě nevytváří žádné další hodnoty ani negeneruje majetek²⁰. Reálná situace po skončení hry je identická s tou, která panovala na jejím začátku.
- Hra podřízená pravidlům
nebo

¹⁷ R. CAILLOIS, *Hry a lidé: maska a závrať*, s. 14.

¹⁸ Hra nemůže pojímat obojí zároveň. Nutně se váže pouze jedním, tedy jen s pravidly, nebo pouze s fikcí.

¹⁹ Tamtéž, s. 31–32.

²⁰ Kapitál se může pouze přemísťovat mezi hráči. Zde autor dle mého názoru odkazuje právě na hazardní hry.

- Hra fikce²¹

Seznámení s charakteristikami hry můžeme přistoupit k jejímu rozdělení do čtyř kategorií:

- Agón – agonální jsou takové hry, které se projevují soutěží. Soupeři se díky pravidlům utkávají za ideálních podmínek a ve vybrané disciplíně se snaží o nejlepší výkon. Hráč vítězí díky vlastní zásluze.
- Alea – jde o opak agónu. Nezáleží v nich na dovednostech hráče. Ten se zde dobrovolně spoléhá na osud a štěstí. Výsledek hry nemůže nijak ovlivnit. Příklady her kategorie alea jsou kostky, ruleta nebo loterie i házení mincí známé jako „panna, nebo orel“.
- Mimikry – třetí kategorií je hra nápodoby. Vyznačuje se chutí vzít na sebe cizí osobnost. Hráč na sebe v tomto případě bere podobu někoho jiného, než kým je ve skutečnosti, a řadou projevů to dokazuje sobě i dalším hráčům a publiku, které se snaží přesvědčit, aby přistoupilo na iluzi. Typické jsou pro mimikrovou hru masky a dekorace.
- Ilinx – záměrné vyvolávání závratí a zmatku v lidském organismu. Hráč porušuje stabilitu a rovnováhu vlastního těla, což mu způsobuje uspokojení. Vymaňuje se z obvyklých vjemů a vytváří zmatek ve vlastním těle. Ilinxu člověk dosahuje například na houpačce, kolotoči nebo při adrenalinových disciplínách, například horolezectví.²²

Autor se ještě dodatečně zamýšlí nad tím, nakolik konkrétní hry vycházejí z nenucenosti a spontánnosti a do jaké míry podléhají záměru. Proto určil póly, které znázorňují dva různé aspekty – *paidia* a *ludus*. Oba aspekty proti sobě představují jakýsi přechod od živelnosti a svobody k pravidlu. *Paidia* zahrnuje základní projevy toho, že má člověk (i další živočichové) herní instinkt. Udává příklad, kdy kojence rozesměje jeho chrastítka. Jde o spontánní, svobodný projev a pocit štěstí v reakci na improvizovaný jev bez řádu.

Aspekt *ludus* poté přichází s potřebou překonávat překážky. Aktivity s tímto aspektem dodaly řád něčemu, co vychází z prvotního pohledu *paidia*. Hráč si v činnosti, která mu dělá potěšení, vytvoří nějaká pravidla, podle kterých se snaží postupovat k ještě většímu

²¹ Poslední dvě charakteristiky jsou nastíněny v úvodu odstavce.

²² Tamtéž, s. 35–75.

uspokojení. Pokusím se uvést vlastní příklad a vnést do něj oba aspekty: Člověka fascinují míčové sporty. Základním prvkem tohoto druhu her je kulatý míč, jakékoli velikosti od malého balonku po větší, třeba fotbalový míč. To, že člověka baví samotná možnost kutálení míčku do jakéhokoli směru, nepředvídatelnost jeho pohybu, náleží k termínu *paidia*. Malé dítě zpozoruje kutálející se míček a má potřebu se ho zmocnit, popřípadě upravit jeho pohyb, znovu ho rozkutálet. To mu činí potěšení. Jako starší a pohybově zdatnější dítě si uvědomí a vyzoruje, že může pohyb míče měnit cíleně, někam ho záměrně směřovat. Vezme si proto basketbalový míč a snaží se ho alespoň pětkrát z deseti pokusů přesně vhodit do koše. Nastaví si tak určitou překážku, jisté pravidlo, podle kterého postupuje. Když výzvu zvládne, zaraduje se a sám sobě něco dokáže. Tomu odpovídá *ludus*. Je zřejmé, že do aspektu *ludus* vstupuje charakter agonální hry, tedy soutěžení. Jde však v tomto případě spíše o překonávání samotné překážky, než soupeře nebo partnera.

Obecně řečeno, *ludus* jaksi ukázněje aspekt *paidia*, uspokojuje jak touhu se uvolnit a pobavit se, tak potřebu uplatňovat vědomosti, obratnost, úsudek nebo píli, vypořádávat se s únavou nebo utrpením, a to bez nároku na jakoukoli odměnu. V tom tkví jeho přínosnost pro lidskou kulturu. V dobách průmyslové civilizace aspekt *ludus* umožnil vznik fenoménu hobby, tedy vedlejší činnosti, kterou člověk dělá zdarma, pro vlastní potěšení. Ať už je to například sběratelství, nebo kutilství.²³

1.4 Sportovní přesah

Posledně probíraný autor Roger Caillois se ve své teorii méně zabývá původem hry ve spojitosti s lidskou kulturou. V tomto ohledu odvedl Johan Huizinga záslužnější práci. Francouzovo zkoumání však bohatě charakterizuje hru jako takovou a vztahuje ji k moderní společnosti. I díky tomu se dotýká fenoménu, který je jedním ze stěžejních témat této práce – sportu.

Každá kategorie hry²⁴ totiž získává svou společenskou formu. Z předchozího popisu jednotlivých kategorií vyplývá, že sport je zespolečenštěnou formou především principu agón, který charakterizuje soutěž a soutěžení. Právě od některých agonálních her odvodila společnost jejich profesionální formu, většinou ostře sledovanou diváky. V této rovině už nejde o hru, která je čistě prostředkem zábavy a potěšení. Naopak

²³ Tamtéž, s. 48–55.

²⁴ Agón, alea, mimikry a ilinx.

odporuje jedné z původních vlastností hry, a to té, že neprodukuje žádný kapitál. Profesionální hráči totiž očekávají za své výkony v soutěžení honoráře a výplaty, některé sport výslovně živí. „*Pokud jde o profesionály, boxery, cyklisty, žokeje [...], kteří si vydělávají v ringu, na dráze, na hippodromu [...], je zjevné, že tu nevystupují jako hráči, ale jako fachmani.*“²⁵

Dle mého názoru není pravidlem, že by profesionální sportovci neměli ze své hlavní disciplíny potěšení a radost. Jednoznačně však do této jejich činnosti vstupuje jakási starost a bedlivé sledování toho, kolik kapitálu jim jejich snažení vynáší. Zakládání klubů, lig a sportovních asociací, které jsou institucemi profesionálního sportování, je rysem lidské společnosti. Proto berme tyto poslední poznatky jako základ pro zkoumání úlohy hry a především sportu v lidské společnosti.

²⁵ Tamtéž, s. 27.

2 Sociologické aspekty sportu

Sport je součástí sociálního a kulturního života člověka. Přestože se aspekty hry projevovaly již ve starověkých společnostech²⁶, až ve druhé polovině 19. století se sport jako takový stal fenoménem a jednoznačně vstoupil do dalších oblastí, jako jsou ekonomika, média nebo politika. Právě konec 19. století znamenal pro sport historický milník. „*V té době se začínají postupně vytvářet nové ekonomické základy celé lidské společnosti, rodí se nové společenské třídy a nové společenské systémy. V procesu postupující průmyslové revoluce se začíná realizovat kvalitativně nová jednota světa. Stal se bytostnou součástí rozvíjející se industriální společnosti a spolu s ní se začal ze své evropské kolébky šířit do celého světa.*“²⁷

V průběhu 19. století došlo k velkému evropskému vývoji gymnastiky, který vycházel z potřeby vojska. Tělesná cvičení byla považována za jakousi důležitou přípravu před nastoupením k vojenskému výcviku a využívala se i v jejím průběhu. Centrem rozvoje této aktivity se staly severské státy, především Švédsko, dále například Švýcarsko, Německo nebo Anglie, kde byla gymnastická cvičení zaváděna do školské praxe. Gymnastika rovněž posloužila k prosazování nacionalismu. Například švédský gymnastický model byl zaveden i do pruských škol. Snahy o sjednocení Německa, vytvoření silné říše a Bismarckova mocenská politika vedly k oživení nacionálních nálad ve společnosti, což posílilo význam takzvaného turnerského hnutí.²⁸ Po polovině 19. století došlo ke sporu, zda švédský model nahradit německým turnerským cvičením. Turneři nakonec zavedli svou tělovýchovu ve školství i armádě, švédské metody byly vytlačeny jako nenárodní. Obdobou Turnerů se stali v českých zemích Sokolové, jejich spolek vznikl roku 1862. Postupem času mezi oběma spolky rostla rivalita.

V 19. století došlo dále například k vývoji cyklistiky, bojových sportů, šermu, atletických disciplín, turistiky, ale například i fotbalu. Sportovní aktivity se dále do Evropy šířily především z Anglie. Tato kapitola se bude věnovat úlohám a prostoru sportovního fenoménu ve společnosti a životě jedince.

²⁶ Například ve válce, v soubojích apod.

²⁷ Věra OLIVOVÁ, *Lidé a hry: historická geneze sportu*, Praha: Olympia, 1979, s. 7

²⁸ Tělocvičná hnutí v Německu založená na učení pedagoga Friedricha Ludwiga Jahna. Turneři si zakládali na nacionalistických idejích, v zemi byly jejich spolky zakázány. Po nevydařeném revolučním hnutí v polovině 19. století podléhaly přísnému dohledu. Znovu se dostaly do popředí po vojenských úspěších v 60. letech.

2.1 Sociologie sportu

Sport je složitý společenský a kulturní jev, nedá se proto shrnout v jedné vymezené společenskovědní disciplíně. Sociologie sportu se tak potkává s vědami, jako jsou historie, kulturní antropologie nebo sociální psychologie, dále je tématem pro lékařskou vědu a její disciplíny, pedagogiku nebo ekonomii.²⁹

Předchozí kapitola pojednávala o definicích hry jako součásti lidské kultury, nyní musíme definovat sport a odlišit ho od příbuzných pojmů, jako jsou tělesná kultura nebo tělesná výchova. Výraz „sport“ je odvozen z latinského slova „disportare“, které lze přeložit jako „rozptylovat se, bavit se“. Z „disportare“ vzniklo anglické „disport“, tedy „zábava, povyražení“. Tyto významy odpovídají funkcím, které moderní sport zastával v době svého vzniku, kdy byl určen především vyšším společenským vrstvám. Sport znamenal společenskou zábavu, rekreaci a relaxaci.

V dnešní době se chápání sportu neomezuje pouze na zábavu a povyražení. Aleš Sekot preferuje širší pojetí sportu jako „*institucionalizovanou pohybovou aktivitu motivovanou zvýšením celkové kondice, osobním prožitkem či cíleným výsledkem nebo výkonem*“,³⁰ obecněji „*specifickou lidskou aktivitu, odlišnou od jiných činností, vyznačuje se i ozvláštňující sociální dynamikou a má svébytné sociální důsledky*“. ³¹

Slovník spisovného jazyka českého přisuzuje sportu dvě definice. Jsou to:

- „*tělesná cvičení, pohybová činnost, hry ap. prováděné zprav. soutěživou formou a organizovaně,*“
- a
- „*jakákoliv jiná činnost provozovaná ze záliby a pro zábavu.*“³²

Význam výrazu sport tak prošel výrazným posunem. Přestože původně upozorňoval na zábavnou roli sportovních aktivit, nyní si pod ním představíme soutěžení a lpění na dobrém výkonu i výsledku, nejlépe vítězném.

Pojem „tělesná kultura“ je „sportu“ nadřazený. Značí skupinu aktivit, které slouží k udržování a pěstování lidského těla. V českém prostředí se teorii tělesné kultury

²⁹ Vladimír ČECHÁK, Jiří LINHART, *Sociologie sportu*, Praha: Olympia, 1986, s. 12–15.

³⁰ Aleš SEKOT, *Sociologie sportu*, Brno: Masarykova univerzita: Paido, 2006, s. 23.

³¹ Tamtéž.

³² Slovník spisovného jazyka českého, Ssjc.ujc.cas.cz [online], [cit. 2020-05-15],

Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?heslo=sport&sti=86554&where=hesla&hsubstr=no>

věnoval Bohuslav Hodaň, podle něhož „*tělesná kultura je sociokulturní systém, který jako výsledek činností, tvorby hodnot, vztahů a norem zabezpečuje specifickými tělocvičnými prostředky (tělesná cvičení) uspokojování zvláštních biologických a sociální potřeb člověka v oblasti fyzického a z něj vyplývajícího psychického a sociálního rozvoje s cílem jeho socializace a kultivace. Je součástí kultury a kulturního dědictví každého národa. Objektem jejího působení je kulturní a společenský člověk jako plnohodnotný člen společnosti.*“³³ David Kirk používá stručnější výklad, který říká, že tělesná kultura je specializovaná forma tělesného diskursu zaměřeného na fyzické praktiky, vyznačující se jako organizované a institucionalizované aktivity, jako jsou sport, cvičení a aktivní odpočinek.³⁴ Z definice vyplývá, že tělesná kultura zahrnuje sport, ale pouze mimo jiné, tudíž sport je součástí tělesné kultury, která dále obsahuje například tělesné cvičení nebo aktivní odpočinek čili rekreaci.

Tělesná výchova pak značí pole, kde je tělesná kultura aplikována v rámci výchovy a vzdělávání. Tento pojem se váže na výchovný systém jako součást povinného školního vzdělání. „*V tomto pojetí je již tělesná výchova vnímána v Komenského výchovném systému, v tomto pojetí je součástí školní výchovy v českých zemích již více než sto třicet let.*“³⁵

Sociologie sportu má kořeny v teoretických pracích sociologů přelomu 19. a 20. století – Georga Simmela, Maxe Webera, Thorsteina Veblena nebo Williama G. Sumnera. V jejich dílech bylo zkoumání zabarveno ideovým podtextem a v těchto případech se jednalo o pouhé okrajové zkoumání, a to v souvislosti s obecnými sociologickými teoriemi. Autoři jako Johann Huizinga, Lewis Mumford, Heinz Risse pak v meziválečném období mnohem více spojili tělesnou kulturu a sport s dalšími společensko-kulturními jevy, nezkoumali ho v izolaci. V 60. letech přišla vlna empirických výzkumů, na které se zaměřovaly především studie západního světa v čele s USA, které většinou nereflektovaly předchozí teorie. V socialistických zemích se v té době stal sport tématem především pro historiky, v Československu je příkladem historička Věra Olivová s její historickou genezí sportu z roku 1979.

³³ Bohuslav HODANĚ, *Úvod do teorie tělesné kultury*, Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého 1997, s. 34–35.

³⁴ David KIRK, *Physical Culture, Physical Education and Relational Analysis In Sport, Education and Society*, Routledge. Taylor & Francis Group, č. 1, roč. 4, 1999, s. 26.

³⁵ Bohuslav HODANĚ, *Tělesná kultura – sociokulturní fenomén: východiska a vztahy*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, s. 9.

Zbysgniew Krawczyk zanalyzoval články z prvních ročníků mezinárodního časopisu *International Review of Sport Sociology* redigovaného ve Varšavě a zde vydávaného mezi lety 1966 a 1977. Podle jeho zjištění se v sociologických statích tehdy nejčastěji objevovala tato témata:

- sport, mládež a výchova,
- sport jako divácká záležitost,
- sport a jeho role v proměnách lokálních společností,
- sport a procesy integrace a dezintegrace dnešních společností,
- společenské funkce sportu v dnešní civilizaci a kultuře.³⁶

Ve 21. století pak vstoupily do sociologie sportu nová, moderní témata jako sport a násilí, turistika a sport pro všechny, muži versus ženy, sport a sociální problematika, výuka sociologie sportu, úloha sportu v postkomunistických zemích nebo funkce sportu v dimenzích věku, pohlaví a specifík kulturního prostředí. Dále také figurují témata jako sport a média nebo sport a globalizace.³⁷

2.1.1 Člověk ve sportu

Po vymezení základního pojmu „sport“ přistupme k určení, jakým způsobem se promítají sportování a sportovní aktivity do lidského života. Vstupují do něj v různých úrovních. Jinak se odrážejí v životě profesionálního fotbalisty hrajícího vyšší ligové soutěže, a v jiné úrovni fotbal vstupuje do života člena party, která se schází po večerech, aby si „zakopala“. Společenskovední zkoumání sportu vychází z toho, že společenské funkce sportu nejsou pevně nastavené, ale tvoří se v mnoha souvislostech mezi sportem a způsobem životního stylu. Sociologie sportu zkoumá vazby mezi sportem, společností a sociálním systémem.³⁸

Mezi zmíněnými úrovněmi může jedinec v průběhu svého sportovního působení procházet nebo se nacházet ve více úrovních naráz. Čechák a Linhart určují úrovně takto:

- a) národní nebo světová institucionální základna sportu, systém jeho společenských a ekonomických vazeb v rozvinutých společnostech,

³⁶ Zbysgniew KRAWCZYK, *Ke genezi sociologie tělesné výchovy a sportu* In *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, č. 3, roč. 13, 1977, s. 286.

³⁷ A. SEKOT, *Sociologie sportu*, s. 33–34.

³⁸ V. ČECHÁK, J. LINHART, *Sociologie sportu*, s. 20.

- b) lokální sportovní struktury, které propojují celospolečenské organizace a instituce s místními nebo regionálními (příkladem je mládežnický sport),
- c) úroveň jednotlivých sportovních oddílů a týmů, které jsou činné v rámci vyšších, nadřazených struktur,
- d) neformální skupiny společnosti, které stojí mimo oficiální struktury sportu, její členové provozují sportovní činnost především ve svém volném čase a pravidelně, dochází k sociální interakci,
- e) úroveň jednotlivcov a vztahu ke sportu, který se sice promítá do chování a jednání člověka, zároveň však nevede k interakci s ostatními účastníky sportovních činností.³⁹

Z takto vymezených úrovní vyplývá, že a), b) a c) určují organizovaný sport, zatímco d) a e) volnočasové sportovní aktivity, popřípadě můžeme za takovým rozdělením hledat i kategorie jako výkonnostní a rekreační sport, čemuž se bude věnovat další část práce.

2.1.2 Sport a socializace

Jedním z dalších témat sociologie sportu je jeho vliv na jednotlivce. Zkoumá sportovní faktory, které se uplatňují při začleňování člověka do společnosti a jejich úlohu v životním stylu. Podle Sociologické encyklopedie je socializace „*komplexní proces, v jehož průběhu se člověk jako biol. tvor stává prostřednictvím sociální interakce a komunikace s druhými sociální bytostí schopnou chovat se jako člen určité skupiny či společnosti. S. spočívá v osvojování hodnot, norem a způsobů jednání srozumitelných a platných v dané kultuře či subkultuře. [...] Proces s. má klíčový význam jak pro formování osobnosti, tak pro reprodukci soc. vztahů.*“⁴⁰

Nejen sport jako takový, ale pohyb obecně hraje v tomto formování člověka ve společnosti úlohu. Pohybem svého těla navenek ukazuje svoje vnitřní pohnutky a prezentuje jím své chování, je pro něj také prostředkem verbální i neverbální komunikace. „*Pohyb [...] je neoddělitelnou, základní součástí kultury. Je zároveň i kulturním prostředkem, kterého člověk využívá ke svému rozvoji a svému zdokonalování.*“⁴¹ Tuto funkci tedy lze přirozeně přisoudit pohybovým sportům.

³⁹ Tamtéž, s. 19.

⁴⁰ Sociologická encyklopedie, *Encyklopedie.soc.cas.cz* [online], [cit. 2020-07-13], Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Socializace>

⁴¹ B. HODANĚ, *Úvod do teorie tělesné kultury*, s. 105–106.

Může však být součástí procesu socializace i takový sport, ve kterém nejsou pohybové aktivity, síla a fyzická aktivita stěžejní?⁴² Uvedme příklad dětského šachisty, se kterým jsem se setkal za účelem napsání story, která byla veřejně publikována.⁴³ Chlapec hovoří o tom, co pro něj sport založený na intelektu znamená. „*Na druhou stranu se ale těším na další šachisty. Protože kategoriemi postupujeme spolu, známe se z předchozích soutěží. Takže jsem poznal nové kamarády. Potkáváme se i na několikadenních reprezentačních soustředěních,*“ říká šachista, v době vzniku článku jedenáctiletý. Tím vysvětluje, že kromě samotného soutěžení pro něj turnaje představují i přidanou, společenskou hodnotu. Zároveň v textu přiznává nervozitu z toho, že se mu nepodaří dosáhnout svých ambicí. Šachy v něm tak budí cílevědomost a zdokonaluje se ve schopnostech v rámci šachu.

Závěry Jaye Coakleyho tyto účinky sportu potvrzují. Sport je podle něj mimo jiné z hlediska socializace prostředkem, jak prověřovat a dále pracovat na svých schopnostech a jak rozvíjet svou osobní identitu i mimo sportoviště. Zároveň se účinky sportu projevují v utváření nových vztahů, a to také mimo sportoviště.⁴⁴

Výzkumy, které se snaží zmapovat vliv sportu na osobnostní vývoj jedince, však narážejí na to, že jejich výsledky nelze zřetelně zobecnit, protože vrcholový sport působí na každého v jiné míře a každému poskytuje jinou socializační zkušenost. Proto se nabízí zkoumání odlišností mezi sportovci a nesportovci, které by vyvodilo, nakolik jedinečný, nebo naopak zastupitelný je sport v rozvoji jedince. Porovnávací studie však k přesnému určení odlišujících se vlastností nedospěly. Z toho plyne, že fungování sportu v socializaci lze zkoumat pouze v daném kulturním a sociálním kontextu. Samotný fakt, že jedinec aktivně sportuje, vypovídá o jeho úrovni seberealizace, sebeuvědomění nebo schopnosti navazování mezilidských vztahů pouze neuceleně.⁴⁵

V zájmu sociologického zkoumání sportu jsou tak spíše jeho dopady na ideologii, politiku i ekonomiku a jeho sociální charakteristiky. „*Sport je spíše místem socializační zkušenosti, než zdrojem odlišujících socializačních výsledků. Sport sám o sobě není*

⁴² Kategorií sportu a jeho možných dělení je více. Podle Sekota (2006) lze sport dělit na silový a intelektuální.

⁴³ David NEBOR, *Jedenáctiletý šachista drtí starší hráče, na jihu už nemá soupeře*, In: IDnes.cz [online], 2019 [cit. 2020-05-15], Dostupné z: https://www.idnes.cz/ceske-budejovice/zpravy/sachy-sachista-daniel-prazak-ceske-budejovice.A191101_152043_budejovice-zpravy_khr

⁴⁴ Jay COAKLEY, *Sport in Society: Issues and Controversies*, New York: McGraw-Hill 2001, s. 92–93
In A. SEKOT, *Sociologie sportu*, s. 52.

⁴⁵ A. SEKOT, *Sociologie sportu*, s. 52–53.

*příčinou zvláštních změn v povahových rysech, postojích a chování. Působí vždy v součinnosti s vlivy specifík daného sociálního a kulturního prostředí v širším kontextu socializačních procesů.*⁴⁶

2.2 Sport a volný čas

Fenomén volného času s sebou přinesla společnost 19. a 20. století, především ta po druhé světové válce. Větší prostor pro volný čas v životě poválečného člověka vymezilo vypořádání se s následky války, překonání ekonomických problémů a obecné zvýšení životní úrovně v industriálním světě. V důsledku toho přibyla i spousta dostupných aktivit a možností, jak volný čas trávit. To platí především pro západní část tehdy polarizovaného světa, v Československu a dalších východních zemích pod vlivem Sovětského svazu se způsoby trávení volného času rozvíjely pomaleji a nebyly tolik pestré, protože do mimopracovní sféry zasahoval státní aparát, který chtěl určit vhodné volnočasové aktivity a mít nad touto částí dne kontrolu.⁴⁷ Volný čas se měl stát součástí tehdejšího budovatelství národa. Cílem byla vize 20. století coby století volného času jako důsledku automatizace a nástupu moderní techniky, díky které by společnost mohla trávit méně času v zaměstnání, a naopak hledat způsoby, jak smysluplně vyplnit čas mimo pracovní dobu.⁴⁸

Jednou z variant, jak trávit volný čas, se staly sportovní aktivity. Nejprve musíme vymezit hranici mezi vrcholovým a volnočasovým sportem, dále blíže definovat volný čas a poté v něm nalézt místo pro sport.

2.2.1 Vrcholový versus zájmový sport

Aleš Sekot na základě jejich povahy vymezuje dvě dominantní formy sportu – výkonnostní vrcholový sport a zájmový rekreační sport.

Výkonnostní vrcholový sport:

- klade důraz na sílu a rychlost, kontrolu nad soupeřem a směřuje k vítězství a titulu pro mistra;

⁴⁶ Tamtéž, s. 53.

⁴⁷ Kupříkladu byly při začátcích komunistického režimu v Československu potlačovány moderní taneční styly, stát se snažil určovat a omezovat i jiné formy zábavy, které vycházely ze západních vlivů.

⁴⁸ Martin FRANC a Jiří KNAPÍK, *Volný čas v českých zemích 1957 až 1967*, Praha: Academia, 2013, s. 15–51.

- považuje za nezbytnou náročnou přípravu a obětování pohodlí k dosažení určených cílů a úspěchu;
- pokládá lidské tělo za prostředek k dosažení cílů a překonávání i utváření rekordů;
- přisuzuje výsadní postavení těm nejlepším v daném sportu;
- vytváří organizované struktury, kdy jsou sportovci podřízeni trenérům, ti se pak zodpovídají vyšším pozicím jako třeba vedoucím a ředitelům klubů;
- vytváří přístup k soupeři jako k nepříteli.

Naopak zájmový rekreační sport:

- klade důraz na prožitek a osobní projev, dále na dobrý zdravotní stav nebo podporu dalších hráčů;
- míří k posilování pocitu tělesné i duševní pohody;
- má otevřenou možnost účasti;
- má demokratickou rozhodovací strukturu a vyznačuje se kooperací mezi účastníky;
- přijímá soupeře nikoli jako nepřitele, ale někoho, kdo umožňuje vzájemné otestování.⁴⁹

Výkonnostní vrcholový sport se ve své nejčistší podobě na rozdíl od druhé formy váže ke světu byznysu, politice a zájmu masmédií. Média v této sféře vytváří obrazy sportovních hrdinů a celebrit. Politici rozhodují o dotační podpoře sportu. Ve vrcholovém sportu uzavírají sportovci profesionální smlouvy, kdy se disciplína stává jejich profesí, prací, tedy nikoli předmětem volného času. Vzniká zde také fanouškovství, když vrcholový sport přitahuje zraky více či méně diváků. Naopak předpoklad rekreačního sportování tkví ve využití volného času mimo profesi bez nároku na odměny a veřejné uznání.

Soudím však, že toto dvojí rozdělení forem nestačí. Mezi oběma se vytváří oblast, kde se jednotlivé charakteristiky směšují a není jasně zřetelné, zda jde pouze o rekreaci, či už sportování zaměřené na co nejlepší výkon. Dovolím si tento kontakt obou forem ilustrovat na příkladu fiktivního fotbalisty. Fotbal jsem zvolil, protože jde o tradiční sport s neustávající popularitou, jehož hráčská základna je pravidelně doplňována

⁴⁹ Aleš SEKOT, *Sociologické problémy sportu*, Praha: Grada, 2008, s. 29–31.

o nové děti, pro které (popřípadě jejich rodiče) tento míčový sport představuje jednu z hlavních voleb při vybírání volnočasových aktivit.⁵⁰

Rodiče malého fotbalistu přihlásí ve věku sedmi let do neprofesionálního fotbalového klubu. O volnočasovou aktivitu jde už pouze z toho předpokladu, že na tréninky dítě dochází v době mimo své školní povinnosti. V tomto věku míří sportování na fotbalovém hřišti především k zábavě (prožitku), přispívá fyzické pohodě a trenér pro dítě nutně neznamená autoritu, ale spíše jakéhosi průvodce hrou. Zároveň se k fotbalu může přihlásit skutečně každý, nemusí absolvovat talentové testy, aby si mohl „zahrát“ s dalšími dětmi.⁵¹ Fotbal v tomto věku tak má charakteristiky především rekreačního sportu. První prolnutí nastává při přechodu od tréninku k zápasu s jiným klubem. Na vítězství se v tomto případě sice nelpí tolik jako ve vyšších věkových kategoriích, přesto jsou už nejmenší hráči poučováni o tom, že dobrý a ideální výsledek zápasu je přemožení soupeře.

Fotbalista roste a za pět let už je ve vyšší kategorii. V přímé úměře s věkem na něj začínají být kladeny vyšší nároky jak na úspěch, tak fyzickou přípravu. Kvalitní trénink většinou zajišťuje, že se hráč objeví při zápase v sestavě. Přesto je však do patnácti let věku stále kladen důraz na to, aby se sportovní aktivity dostalo všem přihlášeným. To dokládají i předpisy a pravidla, která v nižších věkových kategoriích povolují vyšší počet vystřídání hráčů, než je tomu u fotbalu dospělých. Zároveň jsou někteří dětské hráči postaveni před rozhodnutí, zda přestoupit do sportovní školy, která by zajistila více času na fotbal. Už v tomto případě dochází k přesunu fotbalu ze sféry rekreace k výkonnostnímu sportu. Hra je mnohem více začleněna do výukového plánu a poskytuje fotbalistovi prostor na sport i v rámci studijních povinností. V tomto případě již sportovní aktivita v oblasti volného času jen zčásti.

Ještě před dospělostí usiluje fotbalista o to, aby postupně získal uznání ve svém sportu a v budoucnu se radoval z úspěchů v profesionálním klubu, který by mu za sportovní služby platil, což jsou charakteristiky Sekotova vrcholového výkonnostního sportu. Výchova fotbalové mládeže však usiluje o to, aby k této formě dospěli ti skutečně

⁵⁰ Vyplývá to z průzkumu české pobočky společnosti MetLife z roku 2017, který ukazuje, že 17 procent českých rodičů přihlásilo své dítě k hraní fotbalu. Větší číslo nezaznamenalo žádný jiný sport, na stejné úrovni bylo plavání. (Dostupné z https://www.metlife.cz/content/dam/metlifecom/cz/tiskove-zpravy/2017/2017_TZ-MetLife_deti_a_krouzky.pdf)

⁵¹ To platí pro většinu amatérských klubů. U profesionálních se pořádají v dětských kategoriích nábor, kde přihlášení dokazují, že jsou nadaní.

nejlepší, nejvýkonnější a nejochotnější přestat vnímat sport jako pouhou rekreaci a vyplnění volného času. Na počátku dospělosti tak většina fotbalistů stojí na hranici vrcholového výkonu a volného času. Za některé rozhodne jejich nedostatečné nadání, ti talentovanější mají k profesionální smlouvě blíže. Fiktivní fotbalista zvolený pro tento příklad tak má tři možnosti – zříct se úplně fotbalu na klubové úrovni a zanechat tento sport výhradně v oblasti volného času, kdy občasně uspořádá utkání s přáteli. Opačnou variantou je vydat se na cestu, kdy bude fotbal hlavní náplní jeho života a spolehne se na finanční zajištění z této aktivity, která definitivně vypadne z kategorie volného času. „*Jsmo přesvědčeni, že aktivity vázané na výkon profese [...] nejsou volným časem. Tedy jistě i trénink profesionálního sportovce rozhodně není volným časem, nýbrž časem profesního výkonu.*“⁵² Poslední cesta leží uprostřed, na ní fotbalista odmítne spoléhat na nejistý finanční přínos a svou profesní kariéru zaměří na jinou oblast, zůstane však registrovaný v amatérském klubu, kde fotbal sice nabývá některých rysů vrcholového výkonnostního sportu, nadále však zůstává volnočasovou aktivitou, na které není člověk primárně závislý.

2.2.2 Charakteristiky volného času

Ačkoli je díky mediální pozornosti a ekonomickým vlivům v dnešní společnosti nejvýraznější profesionální sport, modernímu pojetí sportování položilo základ vyhrazení volného času v životě člověka. Lidé vnímají události ve spojitosti s časem, kterému podřizují své konání. Uvědomují si tak i svůj volný čas, jehož nárůst umožnil rozvoj hospodářství a technický pokrok. Na konci 19. století se zásadně zkrátila pracovní doba, v průběhu století 20. se v řadě zemí ustanovila na osm hodin denně. Nejčastěji je volný čas chápán právě jako osvobození od práce, jako čas mimo pracovní dobu. Ten má člověk pro sebe a může ho vyplnit aktivitami podle svého uvážení.

Volný čas má několik podmínek, na základě kterých je takto vnímán. Po jejich splnění můžeme definovat, že volný čas je doba nebo časový prostor, kdy jedinec nemá žádné povinnosti vůči jakékoli druhé straně a který vyplňuje svobodně vybranou činností. Ta mu přináší uspokojení. V dané kultuře je tato aktivita navíc všeobecně považována za volnočasovou.⁵³

⁵² A. SEKOT, *Sociologie sportu*, s. 169.

⁵³ Irena SLEPIČKOVÁ, *Sport a volný čas*, Praha: Karolinum, 2000, s. 7–12.

Kategorie volného času je podle tohoto výkladu vymezena negativně, protože výrazněji poukazuje na to, co volným časem není – pracovní doba a nutné mimopracovní aktivity⁵⁴ – než že by popisovala skutečnou náplň této doby. Ze zkoumání aktivního a pasivního trávení volného času tak obecně vyplývá, že kvalitně a efektivně využitý volný čas:

- je protipólem kvalitního pracovního nasazení ve škole nebo zaměstnání;
- podílí se na vytváření systému hodnot dítěte i dospělého;
- podporuje rozvoj osobnosti;
- má vliv na společenské vztahy, interakci a komunikaci;
- podporuje zdravý fyzický vývoj a zdravý životní styl;
- působí efektivně jako prevence sociálně patologických jevů.⁵⁵

2.2.3 Prostor sportu ve volném čase

Se zkracováním pracovní doby a nárůstem volného času průmyslové společnosti rostl napříč všemi společenskými vrstvami zájem o aktivní sportování, které se postupně stalo jednou z nejoblíbenějších volnočasových aktivit, přestože mu konkuruje celá řada nejrůznějších činností⁵⁶. „*Ve srovnání s jinými aktivitami má sport dvě přednosti. Poskytuje pestrou nabídku a může působit velice všestranně. Sportovních disciplín existuje celá řada. [...] Všeestranné působení odlišuje sport od jiných aktivit volného času dost výrazně. K provádění sportovní činnosti není totiž zapotřebí pouze fyzických předpokladů a sil. Při sportu zaujímají své místo také mentální schopnosti a sociální dovednosti.*“⁵⁷

Preference způsobů trávení volného času se přitom u jedince rozvíjejí už od dětství. Podle poznatků Tomáše Čecha byly sportovní a pohybové aktivity na přelomu tisíciletí pro děti druhou nejoblíbenější variantou činnosti ve volném čase, hned za pobytem

⁵⁴ Nutné mimopracovní aktivity je například zajišťování biologických potřeb pro přežití a další činnosti, které negenerují žádný peněžní zisk a zároveň nejsou svobodně zvolené a nepřinášejí užitek. Do první skupiny patří například spánek, jídlo nebo hygiena, do druhé cesta do zaměstnání a domů, domácí úklidové práce, vyřizování na úřadech apod. (Tamtéž, s. 13).

⁵⁵ Tomáš ČECH, *Volnočasové aktivity dětí mladšího školního věku na počátku 21. století* In *Volný čas a jeho soudobé problémy: sborník příspěvků přednesených na vědeckém symposiu v Olomouci ve dnech 20. a 21. května 2002*, Olomouc: Hanex, 2002, s. 97.

⁵⁶ Manuální aktivity (zahrádkaření, kutilství apod.), receptivní i tvořivé a interpretační kulturní aktivity (četba, návštěva divadla a kina, poslech hudby i zpěv, herectví, fotografování apod.), dobrovolné vzdělávání, křížovky, zastávání společenských nebo politických funkcí, rodinné aktivity, společenské hry, sběratelství, sportovní diváctví, pasivní odpočinek atd. (I. SLEPIČKOVÁ, *Sport a volný čas*, s. 13)

⁵⁷ Tamtéž, s. 95–96.

venku s kamarády. Ve skutečně nejvyhledávanějších aktivitách však sport skončil až na pátém místě za sledováním televize, pobytem venku s kamarády, posloucháním hudby a pobytem v přírodě. Rozdíl tabulkového umístění si Čech vysvětluje tím, že i přes oblíbenost sportu jsou nejvyhledávanější snadněji dostupné, pohodlné a méně finančně náročné aktivity. Když se však volnočasové aktivity rozdělí na organizované a neorganizované, je mezi organizovanými sport u dětí zastoupen nejvíce, téměř třetina dětí dochází do sportovních oddílů. Až po sportu následuje například učení se na hudební nástroj.⁵⁸

Nutno zmínit ještě jeden aspekt, kterým se sport stává součástí volného času. Sportovní diváctví, popřípadě sportovní fanouškovství ruku v ruce s masovými médii utváří z profesionálního sportu celosvětovou podívanou a miliardový byznys. Elitní mediální sport přináší pasivním sledovatelům sportovní zábavy řadu protichůdných emocí jako radost i zklamání nebo hrdost i frustraci. Tyto pocity nevzbuzuje pouze u jednotlivce, ale i masově. Mezinárodní sportovní událost dokáže v jedné světové oblasti vyvolat nadšení milionů lidí, zatímco si v jiné zemi stejný počet fanoušků prochází smutkem, nebo dokonce hněvem. Tento princip masové kultury se významně podílí na šíření sportovní podívané.⁵⁹

„[...] pro stále rostoucí masu lidí hraje sport významnou úlohu v utváření jejich sociální a kulturní identity. [...] V tomto kontextu sportovní fandovství reflektuje jednu z forem, kterou lze prožívat a konzumovat sport v každodenním životě [...]. Přitom pojem fanda či fanoušek se vztahuje k těm, kdo vykazují zájem o specifický subjekt [...]. Problematika sportovních fandovství se vztahuje i k relevantní kategorii sportovní divák. Toho je možné charakterizovat jako pasivního pozorovatele hry, [...] nebývá spjat s konkrétním klubem a jeho symboly. Je schopen nezaujatého přístupu ke sportovní podívané, kterou zpravidla sleduje zprostředkovaně prostřednictvím masových médií.“⁶⁰

Při sportu jakožto podívané přitom konzumenti nesledují a nehodnotí pouze samotné sportovní výkony. Ty pro některé mohou být druhotné. Se sportem a elitními mediálně sledovanými sportovci zprostředkovaně souvisí jejich soukromí a osobní životy, sportovní móda, vystupování a jednání mimo hřiště, jiné zajímá například estetická

⁵⁸ Tamtéž, s. 99–100.

⁵⁹ A. SEKOT, *Sociologie sportu*, s. 222–223.

⁶⁰ Tamtéž, s. 245.

stránka sportovních ceremoniálů. Tyto související podněty mohou v zájmu veřejnosti převážit nad samotnou hrou.⁶¹

Kvůli faktu, že je sport součástí masové kultury, vstupuje také do politické sféry jako nástroj domácí i zahraniční politiky. Mediální obrazy a rétorika dokážou ve společnostech upevňovat národní identitu, jejíž budování může podpořit i státní propaganda. O politických aspektech sportu, jeho mediální prezentaci a vlivech na kolektiv pojedná další kapitola této práce.

⁶¹ V. ČECHÁK a J. LINHART, *Sociologie sportu*, s. 111.

3 Sport v médiích, ideologii a politice

Sport a sportovní události disponují ideologickým potenciálem. Tisk a nástup masmédií jako rozhlas a televize ve 20. století umožnily vytváření nových prezentací sportovních událostí. Mediální zprostředkování mohlo využít sportovního klání takovými způsoby, aby na diváka působilo v rámci dané ideologie, kterou prosazoval například stát. Média měla možnost utváření ideologických podob ještě před nástupem moderního sportu, ten však nabídl novou oblast mediální události, která budila mimořádný zájem mezi diváky a fanoušky.

Určitých mediálních prezentací sportu využívala politická uskupení a vlády států, aby posílily zastávanou a prosazovanou ideologii. Tyto obrazy měly danou společnost a její jedince utvrzovat například v její národní identitě nebo pomoci vytvářet představy o nepříteli. Sport sice sám o sobě nebyl a není hlavním činitelem utváření kolektivních představ, stal se však možným nástrojem jejich posilování. Kromě diváckého, mediálního sportu vstupovala politika také do aktivního sportování člověka, když jeho příslušnost k jistým politickým nebo ideovým hodnotám podporovala prostřednictvím tělesných cvičení. Spartakiádám v Československu bude ostatně věnována jedna z dalších kapitol této práce. V této kapitole položíme teoretický základ sportovním událostem, které za dob železné opony poznamenaly politický podtext.

3.1 Sport a (mas)média

Masová komunikační média neboli masmédia jsou podle Vladimíra Spousty „*sdělovací (především znakové) systémy, akty a prostředky, pomocí nichž jsou zprávy zakódované v těchto systémech předávány konzumentům – velkému, anonymnímu a heterogennímu souboru adresátů*“⁶². Kategorii masmédií dělíme na dvě skupiny. Mezi tištěná patří noviny, časopisy, knihy atd., mezi elektronická se řadí především rozhlas a televize, ale také počítač, video a ve třetím tisíciletí se nejrychleji rozvíjí internet.⁶³

Zájem o sport v tisku se objevil již v polovině 18. století, kdy londýnské noviny informovaly o kriketových zápasech. Dlouhá léta byly tiskoviny hlavním médiem referujícím o sportovních událostech, rozvíjely se a nabízely různé pohledy do sportovního světa, díky čemuž nabíraly na oblibě. Od poloviny 20. století začal

⁶² Vladimír SPOUSTA, *Masová komunikační média (respektovaná, zbožňovaná i nenáviděná)* In *Universitas. Revue Masarykovy univerzity*, Brno, č. 3, 2003, s. 52.

⁶³ Tamtéž, s. 53.

novinám a časopisům konkurovat rozhlas, který kromě klasického zpravodajství nabídl úplně nový zážitek díky živým zvukovým přenosům. Mezi první události přenášené v živém vysílání patřil například velký tenisový turnaj Wimbledon. Od padesátých let minulého století se začaly rozvíjet i televizní sportovní přenosy, které v dalších letech získávaly na kvalitě vývojem technologií. Díky stále masovějšímu rozšíření vlastnictví televizních přijímačů v domácnostech rostla sledovanost. Velký zájem ze strany diváků a fanoušků postupně propojil mediální sport se světem komerce a marketingu, postupně se vrcholový sledovaný sport stal součástí světa byznysu. V dnešní době existuje řada specializovaných sportovních kanálů, za které musejí televizní diváci platit, aby si mohli užít přenesenou podívanou z nejprestižnějších lig a soutěží světa.⁶⁴ Sport dnes přesto patří k nejsledovanějším bodům programů komerčních i veřejně právních televizí. Zvýšený zájem veřejnosti o sport přineslo ve druhé polovině 20. století velké rozšíření prostředků masové komunikace, především televize vydobyla sportu místo v populární kultuře. Většina společnosti se setkává s vrcholovým sportem pouze zprostředkovaně skrze masová média.

Masmédia nabídla nové formy a styly, jak sportovní událost prezentovat konzumentům. V televizním vysílání se mísí způsoby vizuálních technik a narativních technik. Prostřednictvím úprav záběrů, úhlů snímání a dodání komentáře chce nabídnout divákovi co nejúplnější podívanou v reálném čase. To však neznamená, že televizně přenášený zápas, hra nebo závod jsou přesnou prezentací reality. Právě zmíněné nástroje vizuálu a zvuku umožňují stanicím podívanou drammatizovat nebo ji činit zábavnou, zkrátka vybírat a sestavovat obsahy tak, aby pro konzumenta byly co nejvíce poutavé a zajímavé nebo v něm probudily jisté pocity.⁶⁵

„Televizní komentáře svým výrazivem [...] umocňují zpravidla akčnost podívané, kladou důraz na soutěživost, útočnost, tvrdost, týmovou spolupráci, osobní odvalu, schopnost přemáhat bolest a únavu. Televizní sportovní podívaná [...] se snaží obrazem

⁶⁴ Například anglickou Premier League, obecně považovanou za nejlepší fotbalovou soutěž světa, nelze v českém prostředí sledovat bezplatně, třeba na sportovním kanále veřejnoprávní České televize ani na komerčních, běžně a bezplatně dostupných stanicích. Společnosti, které provozují placené kanály, mají vyšší kapitál a mohou si dovolit platit vysoké sumy za vysílací práva. Ještě před pěti lety měl český divák příležitost sledovat šlágry české fotbalové ligy a evropskou Ligu mistrů bezplatně na veřejnoprávní televizi. V prvním případě už v dnešní době zbývají České televizi pouze zápasy druhého výběru české soutěže, na Ligu mistrů již ztratila práva kompletně. V západních zemích se trend placení za televizní sportovní podívanou začal šířit mnohem dříve, v Česku se projevila tato změna dostupnosti až v posledních letech.

⁶⁵ A. SEKOT, *Sociologie sportu*, s. 203–208.

*i komentářem zprostředkovat televiznímu divákovi více, než nabízí přímá divácká účast.*⁶⁶

Stejně jako může režie televizního přenosu upravovat prezentaci tak, aby ji v očích diváka zatraktivnila, dokáže komentář a vybraný obraz do jisté míry manipulovat divákovým vnímáním a jeho způsobem čtení daného obsahu. Toho režie dosahuje tím, že některé aspekty události zdůrazní, jiné opomene. Nejde tak o objektivní zprostředkování, ale interpretaci. V mediální prezentaci sportovní události se setkávají dva aspekty. Prvním je fakt, že konzument sleduje skutečný, nefiktivní zápas nebo závod. Druhým hlediskem je záliba v příbězích. Spojením obou aspektů vzniká autentický narativ.⁶⁷ Příkladů je nespočet. Orámování sportovní události narativem můžeme vysledovat třeba na mládežnickém světovém hokejovém šampionátu v roce 2018. Ve čtvrtfinálovém utkání mezi Českem a Finskem došlo až na nájezdový rozstřel. První za český tým podnikl nájezd Kristian Reichel a proměnil ho. Tím dal reportérům a novinářům záminku k příběhovému porovnání s jeho slavným otcem, který dvacet let předtím proměnil nájezd v semifinále olympijského turnaje v Naganu. Články o českém vítězství pak byly založeny na rodinném motivu, když se v nich psalo:

- *„Rodinný hokejový příběh má pokračování. A to na reprezentační úrovni. Před dvaceti lety Robert Reichel proměnil nájezd v semifinále olympijského turnaje v Naganu proti Kanadě. Za dvacet let ho napodobil jeho syn Kristian na světovém šampionátu dvacítce v Americe, když se blýskl ve čtvrtfinále proti Finsku. „Když jsem dal gól, vzpomněl jsem si, že táta před dvaceti lety skóroval v nájezdech,“ cituje mladého útočníka server IIHF.*⁶⁸
nebo
- *„Chtěl jet první. Jako jeho táta Robert v olympijském semifinále v Naganu. Sám to zažít nemohl, ale ten okamžik viděl mockrát. Když ho člověk sledoval a poslouchal, jako by se trochu vrátil o těch dvacet let zpátky.*⁶⁹

⁶⁶ Tamtéž, s. 229.

⁶⁷ Jan DĚKANOVSKÝ, *Sport, mýtus a popkultura. Nástin několika možných kulturologických pohledů na existenci, distribuci, percepce a interpretaci sportu a agonálního principu v soudobé západní společnosti*, Praha: 2006, Rigorózní práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, s. 19–21.

⁶⁸ *Přihlásil se a slavil. Reichel jako pokračovatel rodu chtěl uspět za celé Česko*, In: Sport.cz [online], 2018 [cit. 2020-05-30], Dostupné z: <https://www.sport.cz/hokej/reprezentace/clanek/948085-prihlasil-se-a-slavil-reichel-jako-pokracovatel-rodu-chtel-uspet-za-cele-cesko.html>

⁶⁹ Pavel BÁRTA, *Nejen nájezdový hrdina. Reichel na MS vyrostl ze stínu velkého otce*, In: ISport.cz [online], 2018 [cit. 2020-05-30], Dostupné z: <https://isport.blesk.cz/clanek/hokej-reprezentace-ms-hokej-u20/322838/nejen-najezdovy-hrdina-reichel-na-ms-vyrostl-ze-stinu-velkeho-otce.html>

„Tím, že je sport v médiích re-konstruován do narativních forem, [...] dochází k fixaci významů jednotlivých sportovních příběhů; tak jsou podporovány či rekonstruovány ve společnosti přítomné obecnější hodnoty. To umožňuje utváření a reprodukci dominantních hodnotových a ideologických systému či stereotypů.“⁷⁰ Častým způsobem prezentace mediální události je i rozřazování jejích účastníků do kategorií dobra a zla.

3.2 Bipolární svět a politika

Než tato práce přistoupí k samotné charakteristice politizovaných sportovních událostí, je dále potřeba vymezit sledované dějinné období. Dobu blokového uspořádání světa⁷¹ obecně chápeme jako období po konci druhé světové války ukončené rozpadem Sovětského svazu socialistických republik (SSSR) a pádem železné opony. Mezi roky 1947 a 1991 se světové dění odvíjelo od politické, ekonomické, kulturní a vojenské rivality mezi dvěma bloky – západním „kapitalistickým“ a východním „socialistickým“, tedy velmocemi USA a SSSR.⁷² Konflikt nikdy nepřerostl do přímé vojenské konfrontace mezi oběma velmocemi. Zástupci obou bloků tušili, že případný ozbrojený konflikt by dolehl na celý svět a byl by extrémně ničivý a smrtící kvůli již vyvinutým jaderným zbraním.

3.2.1 Charakteristika a vývoj bipolárního světa

Představa poválečné mezinárodní, globální spolupráce padla, respektive k ní docházelo jen uvnitř bloků samotných, byť instituce typu OSN představovaly možnost nadblokových diskusí. Zárodek blokového rozdělení se vyvinul již na postupimské konferenci roku 1945, kdy vítězné mocnosti rozdělily Německo do čtyř okupačních zón. Předpokladem pro bipolární rozdělení světa byl nárůst mocenských snah USA i SSSR s koncem druhé světové války. V Sovětském svazu snahy o expanzi vznikly z ekonomické slabosti a pocitu vnějšího nebezpečí, vše podporovala marxistickoleninská ideologie a imperialismus Josifa Stalina. Proto se východní velmoc snažila udržet svůj vliv ve středu a na jihu Evropy. Na druhé straně poválečné sebevědomí zahraniční politiky USA posílil pocit dvou vyhraných světových válek. Spojené státy jakožto nositel a šířitel demokracie považovaly svůj politický systém za nadřazený.

⁷⁰ Pavla BINKOVÁ, *Ideologie, sport a mediální událost* In *Revue pro média (Časopis pro kritickou reflexi médií)*, č. 11, roč. 5, 2005, s. 8.

⁷¹ Nebo také takzvaná studená válka, bipolární svět či doba železné opony.

⁷² Andrew HEYWOOD, *Politologie*, 3. vyd., Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 163.

Válkou zmatená Evropa s oslabenou Velkou Británií a Francií a zničeným Německem byla vhodným polem pro ujetí se pozice světové velmoci.⁷³

Přestože americký diplomat George F. Kennan předpokládal, že Sověti v čele se Stalinem od svého imperialismu upustí, Sovětský svaz neustával se svými expanzivními pokusy v Evropě, které jen uspíšily bipolarizaci. Winston Churchill na přednášce ve Fultonu v březnu 1946 hovořil o spouštění takzvané železné opony mezi Východem a Západem. Dalšími podněty pro rozdělení do bloků byla Trumanova doktrína a následně i Marshallův plán, které představovaly ekonomickou pomoc pro státy Evropy. USA se finanční injekcí snažily mimo jiné zadržet šíření totalitního režimu, pro který je živnou půdou společnost žijící v ekonomické krizi a bídě. Oddělování obou pólů přispělo i sjednocení okupačních zón USA, Francie a Velké Británie, čímž v květnu 1949 vznikla Spolková republika Německo. Sovětský svaz na protest blokoval přístup do západní části Berlína, načež západní mocnosti reagovaly vytvořením leteckého mostu, kterým dopravovaly zásoby obyvatelům. Pod tíhou hrozby válečného konfliktu se SSSR usiloval Západ o vytvoření nadnárodního společenství, již v dubnu téhož roku tak vzniká Severoatlantická aliance.

Mocenské poměry ve světě se dále proměňovaly, například změnou režimu v Číně, kde se do čela země postavil Mao Ce-tung. Pro Moskvu to znamenalo navázání nové spolupráce namísto dřívějšího zdrženlivého postoje k čínským komunistům. Asie ovlivnila studenou válku i korejskou válkou mezi lety 1950 a 1953. Zatímco Sověti podporovali Severokorejce materiálem, vojska USA s mandátem OSN se přímo zapojila do bojů na straně jihu Koreji. Po Stalinově smrti v roce 1953 mohl panovat optimismus o uvolňování napětí mezi oběma bloky. Ty se však opět vymezily, když Pařížské dohody daly Západnímu Německu suverenitu. Na to SSSR reagovalo podpisem Varšavské smlouvy se svými evropskými satelity v roce 1955.⁷⁴

Studená válka eskalovala nejprve druhou berlínskou krizí, poté takzvanou kubánskou krizí. Komunista Fidel Castro po státním převratu na Kubě navrhoval spolupráci nejprve americkému prezidentovi Eisenhowerovi, poté i jeho nástupci Johnu F. Kennedymu, odmítl však nahradit americký majetek znárodněný na Kubě. K normalizaci vztahů obou zemí tak nedošlo, proto se Kuba stále více upínala k SSSR

⁷³ Běla PECHANOVÁ a Jiří FIDLER, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 56–59.

⁷⁴ Tamtéž, s. 61–73.

a požádala ho o vojenskou pomoc. V červnu 1962 Sovětský svaz rozmístil na Kubě rakety středního doletu. Blíže ničivé válce oba bloky nikdy za dob bipolárního světa nebyly. Nakonec však diplomatická jednání zabránila válečnému scénáři a Sovětský svaz nechal demontovat rakety výměnou za záruky Kubě, že vůči ní USA nepodniknou žádnou agresi.

Mezinárodní vztahy ovlivňoval i konflikt ve Vietnamu, který trval až do roku 1975, kdy sever a jih země sjednotil po dobytí Saigonu nový socialistický stát. Pro USA podporující proamerický jih Vietnamu konflikt znamenal značné ztráty na životech, které ovlivnily nálady americké společnosti a podnítily vznik kontrakultur a antiválečných hnutí. Mezitímco se ve Vietnamu bojovalo, na evropském poli vrcholila politika uvolňování napjatých vztahů, v 70. letech se zároveň ochladily a normalizovaly i vztahy USA s Čínou. Konec uvolňování však nastal v roce 1979 sovětskou vojenskou operací v Afghánistánu, kterému již předcházela angažovanost Moskvy v zemích třetího světa. Opětovné napětí s sebou přineslo například nové závody ve zbrojení. Vojáci SSSR opustili Afghánistán až v roce 1988, což bylo důsledkem nového politického směru, který v zemi prosazoval Michail Gorbačov. V reakci na to přistoupil prezident USA Ronald Reagan na diskuse o zastavení oboustranného zbrojení. Uvolňování bylo nakonec definitivní a vedlo ke konci blokového uspořádání světa. Studená válka skončila na konci roku 1989, vlna revolucí ve východní Evropě vedla k rozpadu Varšavské smlouvy a konci komunistické nadvlády v Rusku. K definitivnímu rozpadu SSSR došlo v prosinci 1991⁷⁵.

3.2.2 Politika, konflikt a mezinárodní vztahy

Po základním nastínění historického vývoje zkoumaného období se přesuňme k tomu, jak politická věda definuje politiku. „*Jedno a totéž slovo politika označuje [...] na jedné straně jednotlivý úsek sociálního celku, na druhé straně ale také sociální celek sám, [...]. Politologové se zabývají politickými stranami, nátlakovými skupinami atd. Souhrn těchto předmětů tvoří jistý systém. Tento politický systém je částečným systémem, jde o jeden úsek sociálního života mezi jinými. Jde však o takový úsek sociálního života, jehož dopad na celou společnost je zvlášť pronikavý, poněvadž se v něm určuje jednak to, jak jsou vybráni ti, kdo vládou, jednak to, jakým způsobem svou moc vykonávají.*

⁷⁵ Tamtéž, s. 74–88.

[...] *Politika je zkrátka klíčovou charakteristikou celé společnosti, celého sociálního systému, je podle Aristotelova výrazu ,architektonická‘, tj. řídicí.*⁷⁶

Některé sociální a politické teorie zdůrazňují politickou shodu nebo spolupráci. Jiné naopak kladou důraz na politickou soutěž a konflikt, který je pro politiku normální, popřípadě i žádoucí. Konflikt s cizí skupinou například může posilovat identitu vlastní skupiny. Je jakousi pojistkou, která uvolňuje přebytečné napětí a tím brání destabilizaci uznávaného systému. Konflikt hraje roli v moderních industriálních společnostech, a to jak kapitalistických, tak komunistických. V obou případech jde o konflikt ohledně kontroly výrobních prostředků. V komunismu je sice soukromé vlastnictví není podporováno nebo zakazováno, z toho však plyne, že kontrolu nad prostředky drží samotná vládnoucí nomenklatura. V kapitalistickém konfliktu sehraávají roli manažeři, kteří jsou nadřizeni dělníkům a tedy pro ně důležitější než samotný vlastník. Moderní demokratické společnosti konflikt regulují svobodnou soutěží, kde politické strany nemají nijak, a už vůbec ne ústavně, zajištěnou mocenskou dominanci.⁷⁷

Při přesunu na pole mezinárodní politiky a vztahů připomeňme teorie, na základě kterých se dá světová politika zkoumat. Počítáme čtyři teoretické směry – idealismus, realismus, pluralismus a marxismus. Charakterizujme realismus, který zdůrazňuje v mezinárodních vztazích úlohu moci a mocenské politiky. Tato teorie se nejzřetelněji vyjadřuje k tématu práce.

Jak už bylo napsáno, realismus klade důraz na mocenskou politiku a sledování národních zájmů.⁷⁸ Klíčovým aktérem na mezinárodním poli je v tomto případě stát jakožto autonomní a suverénní jednotka. Realisté zdůrazňují úlohu moci a počítají i s vojenským vlivem a silou států. To však neznamená, že by mezinárodní vztahy neustále utvářely pouze konflikty s válkami. Teoretici operují s pojmem mocenské rovnováhy, kdy jednotlivé státy vstupují do aliancí a uzavírají spolupráce za účelem dlouhodobého míru, stability a vyváženosti. Realisté označují hlavní „hráče“ na poli mezinárodní politiky jako velmoci, za studené války to byly supervelmoci. Tyto velmoci uzavírají obchodní společenství a zajišťují si takzvané sféry vlivu. *„Za studené války to vedlo ke vzniku bipolárního uspořádání, v němž se rivalita mocenských bloků*

⁷⁶ Miroslav NOVÁK a Lubomír BROKL, *Úvod do studia politiky*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 39–40.

⁷⁷ Tamtéž, 56–60.

⁷⁸ Tím se liší například od idealismu, který v mezinárodní politice zdůrazňuje morálku.

*USA a SSSR rozšířila téměř na celý svět. Realisté byli ovšem ochotni tvrdit, že bipolarita pomáhala udržet mír, jelikož neustále rostoucí zbrojní výdaje nastolily účinný systém jaderného odstrašování, a to zejména poté, co se v 60. letech uznala podmínka zaručeného vzájemného zničení.*⁷⁹

Diskusím o příčinách a vývoji studené války a bipolárního světa dlouho dominovalo tradiční vysvětlení, které vinilo Sovětský svaz, jenž držel v sevření své satelity, čímž si naplňoval dávné imperiální ambice. Revizionistický přístup pak naopak označoval politiku SSSR za obrannou, která žádala vytvoření nárazníkového pásma před nepřátelským Západem a trvalé oslabení Německa. Revizionisté navíc zdůrazňují rozpínavou politiku USA, která chtěla nastolit jakýsi svůj mír, který by zajišťoval otevřenost světového trhu západnímu kapitalismu. Postrevizionisté pak tvrdí, že obě velmoci měly na vypuknutí studené války podíl, ta však vznikla z poválečného mocenského vakua způsobeného poražením Německa a Japonska a vyčerpáním Velké Británie. Vzestup obou supervelmocí pak nutně přinesl napětí, soutěžení a rivalitu, kterými se bipolární světový řád vyznačoval. Toto nepřátelství však držela v mezích mocenská rovnováha.⁸⁰

3.3 Sport ve službě národa

Jedním z mnoha nástrojů, které k soupeření obě velmoci využívaly, se stal právě sport. Buď v přímé podobě, tedy prostřednictvím konkrétních sportovních událostí, nebo zástupně, kdy politické soupeření obou zemí bylo jakousi metaforou ke sportovnímu závodu. Tento druhý aspekt lze nejzřetelněji vyzorovat u dobývání vesmíru. Podle Jana Děkanovského⁸¹ jde v tomto případě o institucionalizovanou agonální hru v pojetí Rogera Cailloise⁸².

Přestože USA nejprve zaznamenaly v tomto závodu vesmírných programů dílčí prohry, nakonec to byly ony, kdo „přetrhl cílovou pásku“. V roce 1969 totiž přistáli američtí kosmonauti z Apolla 11 na Měsíci, což byl vrchol a cíl vesmírného snažení. Obě velmoci tuto soutěž braly nadmíru vážně, proto investovaly do zdokonalování technologií nebyvalé finanční prostředky. Mezi tímto závodem a sportem v pravém

⁷⁹ A. HEYWOOD, *Politologie*, s. 161.

⁸⁰ Tamtéž, s. 164.

⁸¹ J. DĚKANOVSKÝ, *Sport, mýtus a popkultura. Nástin několika možných kulturologických pohledů na existenci, distribuci, percepce a interpretaci sportu a agonálního principu v soudobé západní společnosti*, s. 14–17.

⁸² Viz R. CAILLOIS, *Hry a lidé: maska a závrat'*, s. 35.

slova smyslu existuje řada paralel. Například osobnosti kosmonautů se těšily velké popularitě a stávaly se vzory, podobně jako sportovní hvězdy. Staly se celebritami a mediálními postavami, a to především v USA, kde si média téma vesmírných úspěchů oblíbila. V SSSR probíhal výzkum v mnohem přísnějším režimu a podléhal důkladnému utajení. Mediálně prezentovány byly vždy až případné úspěchy na poli kosmických technologií. To však neznamená, že by sovětští kosmonauti nebyli hvězdami. V SSSR se stal oblíbencem především Jurij Gagarin, v ČSSR Vladimír Remek.

Obrovský úspěch USA na Měsíci však paradoxně znamenal následný pokles popularity vesmírných cest jak u veřejnosti, tak mezi politiky. Američanům přestalo dávat smysl pokračování programu, když už bylo dosaženo nejvyšší mety. V agonálním pojetí se to jevílo jako situace, kdy by vítěz atletického závodu po přeběhnutí cílové čáry dále běžel, což je nelogické. *„Také osudy amerických astronautů jsou velice podobné osudům úspěšných sportovců. Mnozí [...] ztratili po návratu další motivaci. Několik jich v programu pokračovalo, ale u mnohých se dostavily problémy podobné těm, se kterými se potýkají špičkoví sportovci po ukončení kariéry. Žádná další činnost jim zpravidla nezaručuje tak intenzivní prožitky a pocity uspokojení a současně i související společenskou prestiž. Řada sportovců si uvědomuje, že má vrchol života za sebou a toto poznání je velmi frustrující.“*⁸³

Sport hrál a hraje úlohu i v koncepci národa a představách o kolektivní existenci. Hlavně týmové disciplíny dosahují budování identity, pokud mezi sebou soupeří reprezentační výběry zastupující různé státy. Hráči i jejich fanoušci při těchto událostech zastupují národ jako celek. Proto jsme při různých světových mistrovstvích, například hokejových nebo fotbalových, svědky mnohem častější prezentace národních symbolů ze strany občanů.⁸⁴ Národní státy podobné situace využívají k posílení pocitu sounáležitosti ke společenství vymezujícímu se vlastními hranicemi. Z podobných snah plyne například i státní podpora sportu. Velké sportovní události jsou výhodnou příležitostí pro – byť třeba jen dočasné – národní sjednocení. Političtí představitelé rovněž sami často navštěvují tyto události, a to i díky mediálnímu a diváckému zájmu. Divákovi tímto dávají najevo svůj zájem o udržování národní identity. Tím nejenže

⁸³ J. DĚKANOVSKÝ, *Sport, mýtus a popkultura. Nástin několika možných kulturologických pohledů na existenci, distribuci, percepce a interpretaci sportu a agonálního principu v soudobé západní společnosti*, s. 17.

⁸⁴ Především národní vlajky na autech, oknech apod.

dosahují vlastní prezentace, ale posilují celkové pojetí sportovní události jako chvíle pro národ důležité.⁸⁵

Proto někteří autoři považují národní identitu ve sportu za nástroj umocňování legitimacy politického a sociálního uspořádání. „*Například podle Hargreaves⁸⁶ představuje tato forma kolektivní sounáležitosti, masově propagované prostřednictvím médií, snad nejdůležitější oporu systému hegemonie. Také Sage⁸⁷ vidí ve spojování národní tematiky se sportovními událostmi významný prostředek šíření hodnot dominantních sociálních vrstev. Národní identita se z tohoto úhlu pohledu jeví jako ‚materiál‘, kterým je podpírána a udržována sociální struktura pozdního kapitalismu.*“⁸⁸ Vlády tak prosazují jakýsi sportovní nacionalismus, ten totiž v hegemonickém konceptu vyžaduje postoje upevňující společenský status quo, navíc také směřuje pozornost masy jinam než k přetrvávajícím problémům společnosti a politické sféry.

⁸⁵ Marek LAICHMAN, *Politika sportu a budování národa* In *Revue pro média (Časopis pro kritickou reflexi médií)*, č. 11, roč. 5, 2005, s. 5–6.

⁸⁶ John Hargreaves (např. *Sport, Power and Culture*, 1986)

⁸⁷ George H. Sage (např. *Power and Ideology in American Sport*, 1998)

⁸⁸ M. LAICHMAN, *Politika sportu a budování národa*, s. 6.

4 Mnichovský masakr a bojkotované olympijské hry

Olympijské hry patří nejen mezi sportovci, ale i sportovními diváky k naprostému vrcholu. Vysoký význam olympijských her utvářejí nejlepší, nejvýkonnější světoví sportovci, kteří při jedné události poměřují síly mezi sebou. Trénují dlouhé měsíce, aby v národních barvách vybojovali cenné olympijské medaile. Olympijské hry nejsou jen sportovní událostí, jejich význam zasahuje i do kulturní sféry. I proto budí mimořádný mediální zájem. Od roku 1896 se pořádají letní hry, od roku 1924 pak odlišujeme ještě zimní olympijské hry. Letní, stejně jako zimní, se opakují každé čtyři roky⁸⁹.

Olympijské hry jsou jako světový fenomén „*nejviditelnějším projevem olympismu*“⁹⁰, [...] *Naplnil se tak sen jejich zakladatele*⁹¹, který věřil, že prostřednictvím her se ideje olympismu dostanou do širšího povědomí a olympismus přispěje k budování lepšího světa. [...], *od jiných akcí se liší komplexností sportovního programu. [...] Spojuje se s nimi [...] duchovní obsah, hlubší propojení na výchovu, kulturu, humanismus. [...] OH vytvářejí také trvalé sportovní, výchovné i kulturní hodnoty, přispívají k demokratizaci mezinárodní politiky, pomáhají eliminovat rasovou i sociální nesnášenlivost, [...]*.“⁹²

Jak už bylo napsáno, první olympijské hry moderního pojetí se uskutečnily v roce 1896 mezi 5. a 15. dubnem v Aténách. Počet účastníků v průběhu let rostl. V roce 1908 v Londýně se již účastnilo 22 zemí a celkem 2059 sportovců. „*Bylo to však ve Stockholmu v roce 1912, kdy olympiáda dosáhla dříve neznámé úrovně popularity: osmadvacet účastnických zemí a celkem 2541 sportovců. [...] Především ve Stockholmu se poprvé ukázala jako pole etnických a politických konfliktů: země jako Finsko,*

⁸⁹ Tato perioda je označována výrazem „olympiáda“. Hovorově však tento výraz nahrazuje „olympijské hry“, třebaže nepřesně. „Olympiáda“ znamená časový úsek, kdy se zimní nebo letní olympijské hry právě nekonají, tedy čtyřletý časový úsek.

⁹⁰ Olympismus chápeme jako soubor myšlenek Pierra de Coubertina. Filozofie olympismu přinesla na konci 19. a v první třetině 20. století nové pojetí sportu a olympijských her jakožto nástroje, kterým se dosahovalo k záměrům přesahujícím samotný sport. Hry mají reagovat na složité společenské podmínky, sport má být prostředkem pro vytváření a obohacování mezilidských vztahů. Nesou se ve znamení solidarity a úsilí všech zúčastněných zemí o mírovou budoucnost světa.

⁹¹ Pierre de Coubertin byl francouzský pedagog a historik, který je nejvýraznější osobností založení moderních olympijských her v roce 1896.

⁹² Josef DOVALIL a kol., *Olympismus*, Praha: Olympia, 2004, s. 73.

Československo⁹³ a Maďarsko požadovaly právo účastnit se akce samostatně a ne pod záštitou říší, ke kterým patřily.“⁹⁴

Tato kapitola se zaměří právě na takové olympijské hry, kde solidaritu a upevňování mezinárodních vztahů překazila politická situace a mezinárodní vztahy za dob blokového uspořádání. V první řadě na olympijské hry v roce 1972 konané v Mnichově, do kterých vstoupily spory mezi Izraelem a Palestinou, jež vyústily v teroristický útok přímo v dějišti her. Tehdy zahynulo jedenáct izraelských sportovců. Poté se již kapitola opět více přiblíží blokovému uspořádání světa a událostem studené války. Politickou úlohu sehrály olympijské hry v roce 1980 v Moskvě a 1984 v Los Angeles. V prvně jmenovaných došlo k bojkotu her ze strany západních zemí kvůli invazi SSSR v Afghánistánu, americkou událost pak na oplátku bojkotoval Sovětský svaz a státy pod jeho vlivem.

4.1 XX. olympijské hry v Mnichově 1972

Letní olympijské hry v bavorském hlavním městě se konaly mezi 26. srpnem a 11. zářím 1972. Sjelo se na ně necelých osm tisíc sportovců ze 121 zemí světa, kteří se mohli předvést na moderně vystavěných sportovištích. Mnichov v roce 1972 se zapsal do olympijské historie například zavedením nových disciplín – házené, juda a vodního slalomu, dále také zaujal americký plavec Mark Spitz svými sedmi zlatými medailemi. Dvacátý ročník však zůstává poskvřen tragickou událostí, při které vraždili palestínští teroristé izraelské sportovce. Před výkladem samotných událostí „mnichovského masakru“ nastiňme politický kontext, tedy dobový vztah Izraele a Palestiny.

4.1.1 Příčiny masakru

Izraelsko-palestinský konflikt nebyl v roce 1972 nijak čerstvou záležitostí. Ve skutečnosti již trval od počátku 20. století. Na sklonku století 19. se totiž zrodil takzvaný sionismus, tedy hnutí, které usilovalo o vymezení židovského státu, kde by Židé netrpěli útlaky jako v předchozích staletích. V roce 1917 podpořil vznik takového státu britský ministr zahraničí Arthur Balfour, mezi Palestinci pak po první světové válce začala panovat čím dál větší nespokojenost s podobnými snahami a nárůstem počtu židovských přistěhovalců v zemi. Arabové již tehdy teroristicky napadali osady Židů. Za druhé světové války pak sionistické záměry jen posilovaly evropské události,

⁹³ Ve skutečnosti šlo o české země, Československo jako stát ještě v té době neexistovalo.

⁹⁴ Stefano PIVATO, *Lo sport nel XX secolo*, Firenze-Milano: Giunti Editore S.p.A., 2005, s. 58–59.

kdy nacistické Německo usilovalo o vyhlazení židovského obyvatelstva, ke kterému skutečně docházelo v k tomu určených koncentračních táborech. V roce 1947 schválila OSN mandátní správu oblasti Palestiny, která ji rozdělovala na palestinskou a izraelskou část. V této době sílila v oblasti na Blízkém východě agrese proti Palestincům, židovské teroristické skupiny vytlačovaly arabské obyvatele z nově tvořeného židovského území, při akcích docházelo i k vysokým ztrátám na nevinných životech. V roce 1948 byl vyhlášen samostatný stát Izrael, který uznaly USA i Sovětský svaz. Vedlo to k odchodu Palestinců do okolních arabských zemí a vzniku dalších arabských teroristických skupin.⁹⁵

Poté, co Palestinci pochopili, že jim žádný stát nepomůže Izrael zničit⁹⁶, zřídil Jásir Arafat, pozdější vůdce Organizace pro osvobození Palestiny, skupinu Fatah, ve které shromažďoval mladé bojechtivé radikály z palestinských uprchlických táborů. Fatah příležitostně útočil z pásma Gazy až do roku 1966. O rok později izraelští Židé nabrali národní sebevědomí během takzvané šestidenní války, kdy způsobili značné škody svým arabským sousedům a získali významná území nutná pro strategické přežití státu. Tento úspěch však jen podnítil další posilování členské základny Fatahu a pravidelné teroristické útoky na území Izraele, Fatah pod sebe sjednocoval další radikální skupiny. Později však došlo ke sporům a ozbrojeným konfliktům mezi Palestinci a jejich dosavadními spojenci z Jordánska, což vedlo k úbytku přívrženců Fatahu. Arafat tak založil zdánlivě na Fatahu nezávislou skupinu Černé září, která měla provádět útoky proti Izraeli hlavně v zahraničí. Mezitímco stálo Černé září za mnoha masakry⁹⁷, Izrael se chystal vyslat své sportovce na olympijské hry do Mnichova, jejichž start byl naplánovaný na začátek září 1972. Palestinci začali plánovat útok na tuto olympijskou výpravu. Chystaný únos ještě více podnítilo rozhodnutí Mezinárodního olympijského výboru, které vyloučilo účast palestinské delegace na hrách. Skupině se podařilo do Německa propašovat kalašnikovы a ruční granáty, na začátek olympijských her se v Mnichově sešla osmičlenná skupina teroristů.⁹⁸

⁹⁵ Simon REEVE, *Jeden den v září: Mnichov: vyličení masakru na mnichovských olympijských hrách v roce 1972, politického zákulisí a tajné odvetné akce*, Praha: Argo, 2006, s. 37–43.

⁹⁶ Výpady podporoval například Egypt nebo Sýrie, ne však takovým způsobem, který by mohl ohrozit stabilitu a hranice Izraele.

⁹⁷ Například na letišti Lod v Tel Avivu, kde zahynulo 24 lidí po střelbě do pasažérů.

⁹⁸ Tamtéž, s. 44–67.

4.1.2 Únos a vyjednávání

Operace únosu nesla název Ikrit a Biram podle dvou severogalilejských vesnic srovnaných se zemí. 5. září brzy ráno skupina přelezla v přestrojení za sportovce zeď ohraničující olympijskou vesnici a mířila k ubikacím. Následně „bylo v olympijské vesnici v Mnichově zadrženo osmi členy Černého září jako rukojmí jedenáct izraelských sportovců, kteří se účastnili Olympijských her. Dva ze sportovců přišli o život hned při útoku na ubytovnu v Conollystrasse.“⁹⁹

Hlavním požadavkem teroristů bylo propuštění 234 Palestinců zadržovaných v izraelských vesnicích. Němci podmínku tlumočili izraelské vládě v čele s Goldou Meierovou, ta však podobné vydírání ze strany Černého září odmítla. Radikálové tak nadále drželi devět sportovců¹⁰⁰. Podle pozdějších výpovědí přeživších radikálů nebyly cílem akce ztráty na životech, ale dosažení propuštění Palestinců. Únosci stanovili časové ultimátum a hrozili, že pokud nedorazí k propuštění, všechny Izraelce postřílí. Vyjednávačům se ultimátum podařilo několikrát odsunout, nedařilo se jim však nalézt jiný kompromis, teroristé neoblomně trvali na svém, stejně tak neústupná byla i Golda Meierová. Tím vložila plnou zodpovědnost za ohrožené sportovce do rukou německé vlády, která si však nevěděla rady a všechny nenásilné metody zásahu neúspěšně vyčerpala. Politikaření se projevilo i při zásahu. Izraelská strana po tragédii tvrdila, že byl připravený pomoci její specializovaný zásahový tým, který však Němci odmítli nasadit. Německá vláda toto tvrzení dementovala. Němci se údajně rozhodli odřici pomoc Izraele kvůli demonstrování vlastní schopnosti řídit hry i v nečekaných a vypjatých situacích. Německé vládě se nadále dařilo prodlužovat lhůtu až do odpoledních hodin. Únosci v čele s Luttifem Afifou (zvaným Ísá) však rovněž začali propadat nervozitě, protože tušili, že Izrael žádné propouštění nechystá a čas, tedy neustálé prodlužování lhůty, hraje proti nim.¹⁰¹

Zajímavostí je, že mezitímco se ve vesnici odehrávaly dramatické scény, na sportovištích se dále soutěžilo. Na události v rozhovoru vzpomenu i člen československé výpravy, vzpěrač Petr Pavlásek, který se olympijských her v Mnichově

⁹⁹ Ian BLACK a Benny MORRIS, *Mossad: izraelské tajné války: dějiny izraelské tajné služby*, Brno: Bonus A, 1995, s. 289.

¹⁰⁰ Jako první byli zastřeleni Moše Weinberg a Josef Romano, oba po souboji. Dalšími rukojmími byli Josef Gutfreund, Amicur Šapira, Andrej Spitzer, Kehat Šorra, Jakov Springer, David Berger, Eliezer Halfin, Mark Slavin a Zeev Friedman.

¹⁰¹ S. REEVE, *Jeden den v září: Mnichov: vyličení masakru na mnichovských olympijských hrách v roce 1972, politického zákulisí a tajné odvetné akce*, s. 68–97.

účastnil. „Ještě dopoledne jsme s nimi¹⁰² trénovali a pak jsme se jen dívali, jak v místech, kde bydleli, pobíhají lidé v kuklách, a my neměli žádné informace. Vše jsme se dozvídali až z novin.“¹⁰³

Ísá okolo páté odpolední navrhl vyjednávačům řešení situace. Chtěl pro únosce i rukojmí přichystat letadla, kterými by mohli všichni odletět do Káhiry a vyřešit tak záležitost mimo německé území. Němečtí činitelé věděli, že nesmějí souhlasit s tím, aby rukojmí z Izraele opustili Německo. Tušili totiž, že izraelská vláda tento postup neposvěťí. Přesto přislíbili na sedmou hodinu večerní jedno letadlo za předpokladu, že budou smět s rukojmími promluvit. Hlavní postavou německé strany se stal tehdejší ministr vnitra a pozdější ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher. Jednání byla v jednu chvíli tak zoufalá, že se němečtí zástupci dokonce pokoušeli dojednat, že vystřídají sportovce a sami se stanou rukojmími. Ještě před přesunem k letadlu se policie chtěla pokusit vniknout přes střechu do budovy a teroristy zneškodnit, ovšem přímý přenos plány prozradil, z televize se o něm dozvěděli i samotní radikálové. Akce měla nést název Sluneční světlo a po jejím nezdaru si německá vláda uvědomila, že záchrannou akci nelze provést přímo v budově.¹⁰⁴

Přestože plány německé strany pokulhávaly, nadále odmítala spolupracovat s Izraelem. Při vyjednávání a rozmyšlení byli upozadováni Cvi Zamir a Viktor Kohen, dva předáci izraelské zpravodajské služby, kteří do Mnichova dorazili po vlastní ose, nikterak oficiální vládní leteckou linkou. Po dalších vyjednávacích manévrech odletěli kolem desáté hodiny večer útočníci i rukojmí dvěma helikoptéry z olympijské vesnice a směřovali k letišti Fürstenfeldbruck, kde na ně sice čekalo slíbené letadlo, policisté však zároveň už finalizovali přípravy na záchrannou akci. Německá vláda stále nepřipouštěla scénář, že by Izraelci opustili zemi. Svou roli v tomto přesvědčení sehrálo i trauma druhé světové války. Němci nechtěli dopustit, aby ze země někdo nedobrovolně „transportoval“ židovské osoby. Bezradnost německého plánování zásahu

¹⁰² S unesenými izraelskými sportovci.

¹⁰³ Roman ŠPERŇÁK, *Vzpěrač Pavlášek zvedal „železné rumpály“ na dvou olympiádách* In: IDnes.cz [online], 2017 [cit. 2020-07-11]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/sport/ostatni/vzpirani-petr-pavlasek-historie.A170623_092055_sporty_rou

¹⁰⁴ S. REEVE, *Jeden den v září: Mnichov: vyličení masakru na mnichovských olympijských hrách v roce 1972, politického zákulisí a tajné odvetné akce*, s. 99–113.

však nebrala konce a jen několik chvil před dosednutím vrtulníků na letiště vyhodnotili, i s přispěním odporu policistů, že záchranné plány jsou neúčinné, až sebevražedné.¹⁰⁵

Situace na letišti nakonec vyústila v chaotickou přestřelku, kterou odstartovali policejní odstřelovači. Vyžádala si život jednoho německého policisty. Neřízený útok neusměrnila ani obrněná vozidla, která dorazila až zhruba hodinu po zahájení akce. Teroristé s vědomím prohry nakonec jeden vrtulník se zajatci odpálili granátem, ve druhém všechny zajatce postříleli. Zbýlých devět rukojmí se tak po celém dni nepodařilo zachránit a zahynuli. Přestřelku přežila trojice radikálů.¹⁰⁶ I kvůli selhání všech snah o záchranu se po „mnichovském masakru“ spekovalo, kdo nese za tragédii zodpovědnost. Bavorští a němečtí představitelé ji odmítli s tím, že Izrael je vinen svou neústupností vyhovět požadavku teroristů a propustit zadržované Palestince. Ve skutečnosti byly odpovědny zčásti obě strany, Němci například svou neakceschopností, izraelské tajné služby zase podcenily dřívější zprávu o letu teroristů do Evropy.

Mezinárodní olympijský výbor (MOV) ani po tragédii nechtěl dopustit, aby měla negativní dopad na průběh olympijských her. *„Ačkoli se četní sportovci a funkcionáři zasazovali o zrušení her, MOV se přesto rozhodl pokračovat. [...] Brundage¹⁰⁷ se snažil, aby mírovou myšlenku olympijských her nenarušila – jak prohlásil – ‚hrstka‘ teroristů. Navzdory jeho výzvě k soudržnosti opustilo v následujících dnech Mnichov mnoho sportovců, neboť se necítili dostatečně v bezpečí.“¹⁰⁸*

4.1.3 Odplata a důsledky masakru

Mnichovská událost se stala v kontextu izraelsko-palestinského konfliktu podnětem k dalšímu krveprolívání. První odvetná akce Izraele proti Palestincům přišla 8. září 1972, kdy bojové stíhačky napadly území Libanonu a Sýrie. Došlo k bombardování palestinských základen, bylo zabito dvě stě teroristů a jedenáct civilistů. O několik dní později podnikly Izraelské obranné síly (IDF) útoky na teroristické základny v jižním Libanonu. Akce se zúčastnilo přes 1 300 pěších vojáků, 45 tanků, více než stovka obrněných vozidel i bojové letouny. *„Během čtyřiceti dvou hodin shodily sto padesát tun bomb. Vojáci prohledali v jižním Libanonu spousty vesnic a městeček, které se často*

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 117–132.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 133–148.

¹⁰⁷ Avery Brundage byl tehdejším prezidentem MOV.

¹⁰⁸ *Kronika olympijských her 1896–1996*, Praha: Fortuna Print, 1996, s. 131.

stávaly domovem teroristů [...]. Úřad mluvčího IDF hlásil čtyřicet pět zabitých teroristů, šestnáct zajatých palestinských aktivistů a stovky zničených a zbořených domů.“¹⁰⁹

Ani u jedné akce však nešlo o přímou odplatu skupině Černé září, protože mezi oběťmi nebyli žádní její členové. Golda Meierová rozhodla o různé odvetě a odstrašujících akcích a svěřila izraelské tajné službě Mossad zavraždit co nejvíce osob, které stály za plánováním a realizací mnichovské tragédie. „*Během deseti měsíců po mnichovském debaklu přišlo násilně o život nejméně devět lidí, jež Izraelci spojovali s palestinským terorismem. Některé z těchto vražd snad ani s Mnichovem nesouvisely. [...] 13. dubna [1973] zahájili Izraelci svou největší a nejdramatičtější odvetnou akci, při níž agenti Mossadu zavraždili tři vysoké důstojníky OOP¹¹⁰ v jejich domovech přímo v srdci Bejrútu. Dva z nich [...] byli označeni za dvě nejvýše postavené osobnosti organizace Černé září. [...] Krátce nato zabili Izraelci tři další příslušníky Černého září.*“¹¹¹ Nejčastějším způsobem atentátů bylo instalování na dálku odpálených bomb.

4.2 XXII. olympijské hry v Moskvě 1980 a XXIII. olympijské hry v Los Angeles 1984

Zatímco u Mnichova tato kapitola zkoumá, co se na olympijských hrách stalo, tato část se zabývá spíše tím, co se nestalo. Sovětská vojenská intervence v Afghánistánu na konci 70. let 20. století totiž způsobila bojkot her v Moskvě roku 1980 ze strany desítek zemí v čele s USA. Odpovědí byla o čtyři roky později – až na výjimku Rumunska – neúčast sovětského bloku na letních hrách v Los Angeles. Přibližme si postupně předcházející události v Afghánistánu, samotný dopad politických rozhodnutí na průběh olympijských her a věnujme se i Československu, jehož výprava do Los Angeles rovněž neodcestovala.

4.2.1 Invaze do Afghánistánu

Pro Sovětský svaz a Moskvu měl Afghánistán strategický charakter. O udržení vlivu v regionu ostatně Rusko soupeřilo už v 19. století s britským impériem. V 70. letech 20. století se jevil Afghánistán jako užitečné území na geopolitickém poli studené války.

¹⁰⁹ Aaron J. KLEIN, *Protiúder: masakar na mnichovské olympiádě 1972 a vražedná reakce Izraele*, Praha: Práh, 2006, s. 110–111.

¹¹⁰ Organizace pro osvobození Palestiny

¹¹¹ I. BLACK a B. MORRIS, *Mossad: izraelské tajné války: dějiny izraelské tajné služby*, s. 294–295.

I proto SSSR v roce 1978 podpořil převrat marxistických přívrženců, kteří rozpustili předchozí proamerickou vládu, zároveň Moskva podepsala partnerskou smlouvu s novou afghánskou vládou o ekonomické a vojenské spolupráci. Nový předseda vlády Núr Mohammad Tarakí radikálně prosazoval program zbavení země negramotnosti, posílení práv žen a sekularizace státu od islámu. „*Mnoho konzervativních Afghánců se vůči tomu stavělo hluboce nepřátelsky [...] a islámští duchovní tuto politiku chápali jako urážlivou a svatokrádežnou. Tarakí [...] přistoupil k brutálním krokům. V březnu 1979 vypuklo násilné povstání v městě Herát [...]. Tarakí se v panice obrátil na Moskvu, aby mu pomohla potlačit [...] islámské povstání [...].*“¹¹²

Sověti však zprvu váhali, zda v Afghánistánu vojensky intervenovat. Političtí představitelé se obávali, že by to definitivně zbořilo politiku détente¹¹³ mezi SSSR a USA. Zároveň existovala možnost, že by v zemi bylo na sovětské vojáky pohlíženo jako na agresory a nepřátele, což by situaci v Afghánistánu ještě zhoršilo. V létě roku 1979 sílily rozpory jak uvnitř afghánské vlády, tak společenské napětí doprovázené dalšími povstáními. Země se ocitla na pokraji občanské války. Tarakí byl zavražděn svým zástupcem s nižší náklonností k SSSR. Moskva si již uvědomovala, že kontrolu nad Afghánistánem definitivně ztrácí. Proto se rozhodla invazi nakonec podniknout, aby svůj vliv opět ukotvila. Politbyro v čele s generálním tajemníkem Leonidem Brežněvem vyslalo 24. prosince 1979 do země 75 tisíc vojáků, aby zastavilo vnitřní odpor, popřípadě invazi jiných států. Armáda obsadila strategické body v Kábulu a po vniknutí do prezidentského paláce zabila afghánského vůdce, za kterého později dosadila náhradníka. „*Détente tedy nedokázala zastavit závody v jaderném zbrojení, ani ukončit soupeření supervelmocí ve třetím světě, a dokonce ani zabránit Sovětskému svazu v dalším ozbrojeném pokusu zachránit ‚socialismus‘ v zahraničí, jaký podnikl před jedenácti lety v případě Československa.*“¹¹⁴ Přestože tehdejší americký prezident Jimmy Carter původně doufal v úspěch détente a ukončení studené války, v reakci na sovětskou invazi „*stáhl smlouvu SALT II*“¹¹⁵ ze Senátu; uvalil embargo na dodávky obilí a technologií do SSSR; požádal o podstatné zvýšení výdajů na obranu; oznámil, že

¹¹² Bridget KENDALLOVÁ, *Studená válka: Nový pohled na konflikt mezi Západem a Východem*, Praha: Knižní klub, 2018, s. 401–402.

¹¹³ Politika uvolňování napjatých vztahů mezi USA a SSSR v 70. letech 20. století. Jejím cílem mělo být například zastavení jaderného vyzbrojování obou bloků, které by v krajním případě znamenalo ničivou válku.

¹¹⁴ John Lewis GADDIS, *Studená válka*, Praha: Slovart, 2006, s. 186–187.

¹¹⁵ Mezinárodní smlouva o omezení vývoje balistických raket s jadernými hlavicemi podepsána roku 1879 ve Vídni.

USA budou bojkotovat moskevskou olympiádu; a odsoudil invazi do Afghánistánu jako ,nejvážnější ohrožení míru od dob 2. světové války‘. “¹¹⁶

Sovětské vojsko kontrolovalo města, na venkově a v horách se však drželi vytrvalí ozbrojení mudžahedíni, kteří podnikali nečekané výpady. Těm navíc Američané začali poskytovat zbraně a vojenský výcvik. Problém pro SSSR postupně znamenala i domácí reakce na intervenci, která působila společenské rozhořčení i přes prvotní propagandu, která vykreslovala okupaci jako hrdinnou misi. V roce 1985 převzal Kreml Michail Gorbačov, který byl příznivcem domácích reforem, plánoval i ustoupení z afghánského konfliktu, zatímco v roce 1986 Spojené státy nabídly mudžahedínům účinné bojové rakety Stinger. V roce 1988 podepsal v Ženevě Gorbačov dohodu, podle které měly být do následujícího roku staženy všechny vojenské síly z Afghánistánu. Tak se také stalo. Sovětský svaz zaznamenal ztrátu 15 000 vojáků, další desítky tisíc byly zraněny nebo zmrzačeny. Desetiletý konflikt si vyžádal přes milion lidských životů a další miliony Afghánců zůstali po roce 1989 bez domova a v destabilizované zemi propukla občanská válka.¹¹⁷

4.2.2 Bojkoty olympijských her

Jak už bylo napsáno, jednou z odpovědí na invazi do Afghánistánu ze strany USA bylo odřeknutí účasti na olympijských hrách v Moskvě, které se plánovaly na přelom července a srpna roku 1980. Jednalo se o vůbec první hry pořádané socialistickým státem. *„Prezident Spojených států Jimmy Carter [...] použil tyto hry jako nástroj, jak ,potrestat‘ Sovětský svaz za jeho invazi [...]. Využil článku Olympijské charty, který říká, že olympijské hry nesmí pořádat stát, který byl ve válečném konfliktu označen za agresora, což byl zmíněný případ. Carter vyzval Národní olympijský výbor USA, aby odmítl účast na hrách v Moskvě, a ten po delším váhání jeho přání v dubnu 1980 vyhověl.“¹¹⁸*

Ministr zahraničí USA Cyrus Vance zároveň žádal MOV, aby hry odložil, ovšem neúspěšně. Ameriku brzy v bojkotu napodobilo i Japonsko, Kanada a Spolková republika Německo. Někteří sportovci pocházející ze zemí západního bloku pak závodili nikoli pod vlajkou státu, ale pod hlavičkou svého olympijského výboru.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 187.

¹¹⁷ B. KENDALLOVÁ, *Studená válka: Nový pohled na konflikt mezi Západem a Východem*, s. 402–404.

¹¹⁸ Jan KALOUS a František KOLÁŘ ed., *Sport v komunistickém Československu 1945–1989*, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 196–197.

Bez nároku na využití vlajek a hymen tak soutěžili například sportovci Austrálie, Brazílie, Velké Británie, Francie nebo Itálie, kteří do Sovětského svazu vyrazili navzdory doporučením vlád. Celkem svou účast v Moskvě odřeklo 67 států. I kvůli bojkotům hrám dominovali sportovci z východního bloku.¹¹⁹

Tento politický krok žádné změny na afghánském území neprosadil, primárně to však nebylo ani jeho záměrem, šlo spíše o jakýsi trest nebo sankci. Nejvíce poškozeni tak byli samotní sportovci, kteří na olympijský svátek dlouhé měsíce trénovali, a jejich snaha přišla vniveč. Utrpěla i olympijská sjednocující myšlenka. Nebylo totiž zaručeno, že se na dalších hrách nebude scénář opakovat. Prezident MOV Juan Antonio Samaranch se snažil bojkotu prakticky až do začátku her zabránit, ale neúspěšně. A tak hry v Moskvě začaly, úvodní ceremoniál se jevil jako dokonale inscenovaná slavnost. Moskva na hrách mohla propagovat stát a ideály komunismu. Pokud se někteří sportovci odhodlali k protestním projevům, kamery ruské televize to ignorovaly.¹²⁰

Po bojkotu moskevských her částí Západu se dalo předvídat, že sovětská strana tento krok po čtyřech letech oplatí a nevyšle své sportovce do Los Angeles, kde se událost konala na přelomu července a srpna roku 1984. Nic však nebylo předem jisté a na politické scéně SSSR docházelo ke změnám, které napovídaly, že by se hry v Los Angeles mohly odehrát s normální účastí. Ostatně v socialistickém bloku se rozběhla běžná olympijská příprava sportovců. V roce 1982 navíc zemřel Leonid Brežněv a nástup Jurije Andropova do pozice generálního tajemníka napovídal změny v Sovětském svazu a mezinárodních vztazích. Po zmírnění americko-sovětského napětí se tak zdálo, že se odvetnou neúčast podaří odvrátit. Obrat nastal po smrti Andropova v únoru 1984, po němž vládu SSSR přebíral Konstantin Černěnko, který navázal na konzervativní politiku Leonida Brežněva. Ve funkci ministra zahraničí zůstal Andrej Gromyko, rovněž zastávající konfrontaci. Bojkot Sovětů a jejich satelitů tak byl opět o něco reálnější.¹²¹

Nakonec k němu skutečně došlo. *„Her v kalifornském Los Angeles se sportovci sovětského bloku [...] z rozhodnutí SSSR neúčastnili. Svě sportovce vyslalo pouze Rumunsko. Ačkoliv se jako oficiální důvod bojkotu her uváděly obavy o bezpečnost účastníků a znečištěné životní prostředí, jednalo se o odplatu za bojkot moskevské*

¹¹⁹ Tamtéž, s. 197; J. DOVALIL, *Olympismus*, s. 82.

¹²⁰ *Kronika olympijských her*, s. 153.

¹²¹ J. KALOUS a F. KOLÁŘ, *Sport v komunistickém Československu 1945–1989*, s. 198–199.

olympiády.¹²² I přesto se však hry těšily z historicky nejvyššího počtu zúčastněných států, když na ně dorazilo 6 735 sportovců ze 140 zemí světa. To jen umocnilo zvolenou strategii tuto událost maximálně komercializovat. Organizátoři dostali od sponzorů půl miliardy dolarů, televizní stanice ABC navíc za vysílací práva zaplatila nebývalých 225 milionů dolarů, kvůli tomu pak nejatraktivnější závody startovaly až ve večerních hodinách. Z olympijských her v Los Angeles se stala komerční show.¹²³

4.2.3 Neúčast československých sportovců v Los Angeles

K bojkotu her v roce 1984 se připojilo i socialistické Československo, navzdory tomu, že si od svých sportovců slibovalo úspěchy. V plánu bylo 19 medailí. Po náznacích, že by se země sovětského bloku neúčastnily, hledaly Československý svaz tělesné výchovy a sportu a Československý olympijský výbor spojence, se kterým by mohly bojkotu zabránit. Ohlížely se například k Německé demokratické republice. Příprava sportovců nadále probíhala a čekalo se na konečnou nominaci, která byla naplánována na 14. července 1984, o několik dní později mělo dojít k odcestování sportovců do zámoří. Sovětský odpor však sílil a prezident MOV Samaranch vyhověl požadavku svolat do Lausanne schůzku vedení MOV, které se účastnil i organizační výbor losangeleských her a Národní olympijský výbor SSSR. Tomu nestačily ani záruky, že se událost odehraje podle Olympijské charty a všem účastníkům bez rozdílu budou poskytnuty ideální podmínky.¹²⁴

V úvodu května padlo definitivní rozhodnutí, že se SSSR skutečně nezúčastní, a vyzvalo své spřízněné státy, aby tento krok napodobilo. Odůvodnilo jim to tím, že se v USA chystá nátlak na sovětské sportovce, i fyzický, a hrozí dopingové a korupční akce, které zajistí, že Sověti nebudou moci podat nejlepší výkony a řádně tak reprezentovat svoji zemi. To popřel prezident USA Ronald Reagan, když prohlásil, že pořadatelská země bude dodržovat Olympijskou chartu. Generální tajemník ÚV KSČ Gustav Husák doporučil a uložil Československému sportovnímu výboru vyjít vstříc požadavkům SSSR. MOV a jeho prezident Samaranch žádali o oficiální odůvodnění neúčasti. Dopis z 15. července 1984 odeslaný Československým olympijským výborem uvádí toto: „*Vedoucí představitelé československého olympijského hnutí konstatovali, že město, kterému bylo v roce 1978 svěřeno pořádání Her XXIII. olympiády, nedodržel*

¹²² J. DOVALIL, *Olympismus*, s. 82.

¹²³ *Kronika olympijských her 1896–1996*, s. 163.

¹²⁴ J. KALOUS a F. KOLÁŘ, *Sport v komunistickém Československu 1945–1989*, s. 199–201.

*zcela své závazky a dokonce administrativa země a ani organizace, která převzala odpovědnost za přípravu her, nedokázaly vytvořit podmínky přiměřené pro konání Her olympiády v souladu s olympijskou myšlenkou a jejím mírovým posláním. Z výše uvedeného důvodu se Československý olympijský výbor rozhodl nevyslat československé sportovce na olympijské hry. Nebylo to snadné rozhodnutí. V žádném případě se však nejedná o bojkot olympiády. Naopak, toto rozhodnutí je výrazem snahy chránit a rozvíjet olympijské ideály.*¹²⁵

Ve vyjádření tak výbor nemohl přiznat pravý důvod odřeknutí účasti, tedy odvetný akt za bojkot v roce 1980. Sportovci, na které situace dopadla nejvíce, navíc museli ve sdělovacích prostředcích pod tíhou propagandy krok SSSR a československého státu schvalovat. V jednotlivých socialistických státech se pak v srpnu konaly jakési náhradní hry. V Československu se uskutečnily soutěže v atletice žen, v házené žen, sportovní gymnastice a lukostřelbě.¹²⁶

¹²⁵ *Český olympismus: 100 let*, Praha: Olympia, 1999, s. 111.

¹²⁶ J. KALOUS a F. KOLÁŘ, *Sport v komunistickém Československu 1945–1989*, s. 206–207.

5 Pingpongová diplomacie

Na příkladech tří olympijských her jsme ukázali, jak spolu mohou politiky prostřednictvím sportu soupeřit. Mnichov 1972 lze pojímat jako příležitost přímé agrese. Bojkotované hry se poté staly jedním z nástrojů, jak cizí mocnost jistým způsobem potrestat za její kroky. V této kapitole se zaměříme na opačné snahy. Sportovní událost se mohla nést i ve znamení vzájemného sblížování, v tomto případě mezi USA a komunistickou Čínskou lidovou republikou. Pingpongový turnaj se tentokrát nestal vyloženě nástrojem zlepšení vztahů, ale spíše zástupným symbolem několikaletého období, kdy dvě velké světové mocnosti začaly spolupracovat.

Výraz pingpongová diplomacie se tak neváže pouze k jedné, krátce trvající sportovní události. Takto téma vysvětluje i Encyklopedie moderní historie, jež pojem chápe jako „*označení pro aktivity americké a čínské diplomacie, které vedly k normalizaci vztahů mezi USA a Čínou v 70. letech.*“¹²⁷ Pojmenování „pingpongová diplomacie“ je odvozeno od šampionátu stolního tenisu konaného roku 1971 v Nagoji, kde se spolu utkali čínští a američtí reprezentanti. Nastíháme nejprve politickou situaci obou zemí před rokem 1971 a přes turnaj se poté přesuneme do období zmíněné normalizace.

5.1 Příčiny sblížení USA a Číny

Ve druhé polovině 60. let 20. století za sebou měla americká diplomacie čerstvou zkušenost kubánské krize, v jejímž závěru se podařilo zažehnat jaderný konflikt mezi Západem a Východem v rámci studené války. Zároveň stále pokračovala krvavá válka ve Vietnamu. Do této doby se Čínská lidová republika jevila pro USA jako velmoc opozičního bloku, navíc důležitý spojenec a přítel Sovětského svazu. Právě následný obrat ve vztazích Číny a Sovětského svazu sehrál důležitou roli i směrem ke sblížení Číny a USA, Spojené státy totiž začaly projevovat výraznější ochotu s Čínou spolupracovat.

Rozvrácení spojenectví Číny a SSSR ještě předcházela velká čínská kulturní revoluce vyvolaná vůdcem Mao Ce-tungem v roce 1966. Zapříčinila to Maova postupná ztráta vlivu, společenskou revolucí chtěl svou pozici opět posílit. Tříletá událost se neobešla bez krveprolití, během vražedného řádění takzvaných rudých gard zahynuly stovky tisíc Číňanů. Během této čínské dějinné fáze začaly vztahy se Sověty upadat. Maovi se mimo

¹²⁷ Marek PEČENKA a Petr LUŇÁK, *Encyklopedie moderní historie*, Praha: Libri, 1998, s. 372.

jiné nezamlouvala Chruščovova kritika Stalinova kultu osobnosti. Čína poté postupně přestala vnímat SSSR jako svého „bratra“ a odmítala, aby se její politika a hospodářství staly plně závislými na SSSR. Nechtěla se úplně odříznout od západních zemí. Varovným signálem bylo pro Čínu i zahájení okupace Československa v srpnu 1968. Komunistická strana Číny došla k názoru, že pokud se spory ve skupině socialistických zemí neřeší mírově, ale agresí, nechce být její součástí. V této době přešla na trhu Čína z rublu na švýcarský frank jakožto zúčtovací jednotku. I pod tíhou revoluce, jejíž strůjci potřebovali lid stmelit vnější hrozbou, se stal Sovětský svaz s vojáky na hranici obou zemí nepřitelem. Hraniční pásmo v délce dvou set kilometrů bylo označené za uzavřenou zónu, u hranice pak rudé gardy podnikaly různé provokace proti sovětským pohraničnickům, docházelo i k menším šarvátkám.¹²⁸

V tu dobu se již rýsovaly některé společné zájmy Číny a USA. Zaprvé to byla obava z hrozby sílícího Sovětského svazu, který již dohnal raketový deficit. *„Další společný zájem Číny a Ameriky se týkal Vietnamu. Nixon se z něj chtěl vymanit, ale za podmíněk, které by nebyly pro Spojené státy pokořující. [...] Od Severního Vietnamu se pomoc čekat nedala, ale Čína – doposud největší dodavatel vojenské a hospodářské pomoci Hanoji – se na to dívala z jiné perspektivy. Těžko si mohla přát, aby se boje podél jejích jižních hranic protahovaly, když stála před hrozbou většího a nebezpečnějšího konfliktu se Sovětským svazem.“*¹²⁹ Posledním společným zájmem Mao Ce-tunga a Richarda Nixona byla obnova pořádku ve vlastních zemích. Mezi Čínou a SSSR nakonec skutečně došlo k pohraničním bojům, které začaly v březnu na řece Ussuri, později se rozšířily na hranici provincie Sin-t'iang a sovětského Kazachstánu. V srpnu se očekávala velká válka mezi nejmocnějšími komunistickými zeměmi. Bitvy ustaly až v říjnu po jednáních v Pekingu. Od překlenutí tohoto konfliktu se měla čínská zahraniční politika začít měnit.

5.2 Turnaj a normalizace vztahů Číny a USA

V červenci roku 1969 přednesl americký prezident Richard Nixon projev, v němž prohlásil, že Čínská lidová republika již nadále nepředstavuje pro Spojené státy hrozbu a je proto možné snížit počty vojáků nasazených ve východní Asii. První snahy o navázání přímého diplomatického kontaktu ze strany USA přišly v prosinci 1969,

¹²⁸ Ivana BAKEŠOVÁ, Ondřej KUČERA a Martin LAVIČKA, *Dějiny Čínské lidové republiky: (1949–2018)*, Praha: NLN, 2019, s. 130–132.

¹²⁹ J. L. GADDIS, *Studená válka*, s. 136–137.

jenže tehdy se odpovědný, ale neinstruovaný čínský diplomat odmítl s americkým protějškem setkat. Poté již nařídil premiér Čou En-laj¹³⁰, aby se čínská strana americkým diplomatům nevyhýbala.¹³¹

Zanedlouho přišlo klíčové gesto. Na jaře roku 1971 se konal světový šampionát ve stolním tenise v japonském městě Nagoji, kterého se účastnili Číňané i Američané. Zde došlo k náhodnému spřátelení dvojice hráčů. Jak uvedl zahraničněpolitický analytik Českého rozhlasu Milan Slezák: „*Prý to bylo tak, že na světovém šampionátu ve stolním tenise zmeškal americký pingpongový hráč svůj autobus a tak požádal o odvoz autobusem, ve kterém seděli Číňané, včetně tehdejšího trojnásobného mistra světa. Ten s ním i přes oficiální zákaz navázal komunikaci. O události pak začal psát japonský tisk, což motivovalo čínského premiéra Čou En-laje k uspořádání pingpongového turnaje, kam pozval americké sportovce.*“¹³² Američtí tenisté pozvání přijali a skutečně sehráli exhibiční turnaj na čínské půdě v dubnu roku 1971. Jako oficiální američtí hosté tak byli stolní tenisté přijati Pekingem ještě dříve než delegace politiků.

Richard Nixon toto gesto vnímal jako jasné vykročení k oteplení vztahů mezi oběma zeměmi. Již v červenci téhož roku utajovaně navštívil Peking vyslanec Nixona Henry Kissinger. Po této návštěvě Nixon veřejně prohlásil, že Čína je důležitou součástí tvorby světového míru. Kissinger navštívil asijskou mocnost ještě v říjnu, v únoru roku 1972 již do Číny přiletěl i samotný Richard Nixon, kterého přivítal Mao Ce-tung. Klíčovým benefitem uvolňování vztahů bylo pro Čínu její přijetí do OSN, čímž probořila svou izolaci, a přidávaly se země, které byly ochotny navázat s ní diplomatické styky. Narovnal se například vztahy s Japonskem. Po Maově smrti pokračoval v nastolené zahraniční politice i jeho nástupce Teng Siao-pching, který navazoval kontakty i se západoevropskými zeměmi, v roce 1975 například navštívil Francii.¹³³

Pingpongový turnaj roku 1971 se tak stal jakýmsi důležitým podnětem k urovnávání vzájemné politiky dvou světových velmocí, ke kterému už měly důsledkem předchozího

¹³⁰ Zkušený čínský diplomat, který se podílel na směřování zahraniční politiky země. Je významnou tváří normalizace vztahů mezi USA a Čínou. Byl dlouholetým premiérem země.

¹³¹ I. BAKEŠOVÁ, O. KUČERA a M. LAVIČKA, *Dějiny Čínské lidové republiky: (1949–2018)*, s. 145–146.

¹³² Nad'a BĚLOVSKÁ, 40 let od 'pingpongové diplomacie', která přispěla ke sblížení USA s Čínou, In: IROZHlas.cz [online], 2011 [cit. 2020-07-16], Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/40-let-od-pingpongove-diplomacie-ktera-prispela-ke-sblizeni-usa-s-cinou_201104121610_kbrezovska

¹³³ I. BAKEŠOVÁ, O. KUČERA a M. LAVIČKA, *Dějiny Čínské lidové republiky: (1949–2018)*, s. 147–150.

vývoje událostí nakročeno. „Proto si světový tisk na určitou dobu oblíbil termín ‚pingpongová diplomacie‘, pod kterým informoval o vývoji vztahů ČLR-USA.“¹³⁴

¹³⁴ Ivana BAKEŠOVÁ, *Čína v XX. století: díl 2.*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, s. 114.

6 Československé prostředí

Tématu politizování sportu v Československé socialistické republice jsme se okrajově přiblížili již v kapitole o olympijských bojkotech. Nabízí se však další sportovní události a jevy, které v československém prostředí rezonovaly i v politických sférách. Komunistická strana si byla vědoma důležité úlohy sportu ve společnosti a i ona se snažila tělesné pohybové aktivity usměrňovat tak, aby podpořila ideologii socialismu a soudržnost společnosti. Ukázkovým a nejvýraznějším příkladem těchto snah byla organizace spartakiád, tedy akcí na obřím stadionu, kde cvičenci demonstrovali svou disciplínu a ukázněnost prostřednictvím naučených a skupinově koordinovaných cviků.

Pokud od kolektivních cviků odhlédneme ke kolektivním sportovním hrám, stejně jako v dnešní době se divácké zraky hojně upínaly k hokeji a československé hokejové reprezentaci. Důvodem byly úspěchy národního mužstva, které se mohlo měřit s těmi nejkvalitnějšími světovými výběry. Takže ani tento oblíbený sport nezůstal bez politického zabarvení. Kapitola se zaměří především na dva konkrétní příklady. Prvním bude vykonstruovaný proces s hokejovými reprezentanty v čele s brankářem Bohumilem Modrým v roce 1950, kdy byli hráči pozatýkáni a odsouzeni za protistátní činnost. Následně se pozastavíme u roku 1969 a hokejových utkání Československa se SSSR, které symbolizovalo jakousi odplatu za okupaci zahájenou v srpnu předchozího roku.

Okrajově kapitola pojedná o sportovní emigraci. Za dob socialismu totiž vůbec nebylo pravidlem, že by vrcholoví sportovci souzněli se zdejším komunistickým režimem. Na rozdíl od „řadových občanů“ se jim otevírala jedinečná příležitost k emigraci, když cestovali na turnaje do zahraničí.

Socialistický režim v Československu za dob bipolárního světa poznamenal sportovní prostředí více způsoby. Mezi negativní dopady řadíme zjevné zpolitizování a ideologizaci sportu. Stát uplatňoval totalitní princip jednoty společenských organizací a sjednotil československou tělovýchovu¹³⁵. Tento krok vyžadoval výchovné působení na zúčastněné v duchu marxismu-leninismu. Podporoval masovost, tedy opak individuálního, které bylo považované za elitářské. Z druhé strany však sport komunisté podporovali značnými finančními prostředky. V touze předčít na turnajích západní

¹³⁵ Nejprve zavedením Státního výboru pro tělovýchovu a sport v roce 1952, který se v roce 1957 přetvořil na Československý svaz tělesné výchovy.

země a zároveň nezaostávat za východními partnery zaváděli i na svou dobu progresivní tréninkové metody, ve kterých kouči uplatňovali vědecké poznatky. Přistoupilo se rovněž k promyšlené práci se sportovními talenty a tím i k podpoře vrcholového sportu.¹³⁶

Stejně jako jinde ve světě i v Československu došlo ve druhé polovině 20. století k rozvoji sportu a nárůstu jeho významu. V tomto prostředí však začal úzce souviset s budovatelským pojetím národa. „*Za [...] následováním hodný vzor [...] byl v dobovém kontextu považován Sovětský svaz socialistických republik. Socialistické státy podporovaly rozvoj sportu [...], protože v něm viděly jednu z mála možností, jak se vyrovnat [...] nejvyspělejšími zemím světa. Úspěchy [...] a počty medailí z vrcholových sportovních akcí se staly jednou z mála oblastí, kde socialismus [...] mohl úspěšně konkurovat [...] kapitalismu.*“¹³⁷

6.1 Spartakiády

Vůbec první spartakiáda v Československu se odehrála v červnu roku 1955 na velkém strahovském stadionu v Praze. Trvala devět dní a vystoupilo na ní 552 tisíc cvičenců ve 29 připravených skladbách. Sledovat tuto masovou událost dorazilo 1,8 milionu lidí. Jak ale idea spartakiád vznikla? Můžeme tvrdit, že nahradila takzvané všesokolské slety. Sokol dožal své obnovy po druhé světové válce a roku 1948 navázal na předválečné akce. Na tomto sletu předváděly tělovýchovná cvičení desetitisíce cvičenců. Vše vyvrcholilo velkým průvodem Prahou, který nesl známky antikomunistické manifestace nesouhlasící s poučným režimem¹³⁸. Komunistická strana Československa (KSČ) poté Sokol postupně likvidovala, nejprve čistkami v jeho vedení nebo rozbitím jeho organizační struktury. Nejtvrdějším krokem se stala úplná změna sokolské praxe, která měla nově klást důraz na sportovní soutěžení, nikoli na dosavadní celkovou tělesnou přípravu nesoutěživou formou. Kvůli těmto krokům politické vrchnosti zůstal Sokol až do sametové revoluce zrušený¹³⁹ a v době socialismu se žádný další všesokolský slet nekonal.¹⁴⁰

¹³⁶ J. KALOUS a F. KOLÁŘ, *Sport v komunistickém Československu 1945–1989*, s. 59.

¹³⁷ Tamtéž, s. 46.

¹³⁸ V únoru roku 1948 došlo v Československu ke komunistickému převratu a ústavním změnám pod taktovkou Klementa Gottwalda a jím utvořené komunistické vlády.

¹³⁹ Byl úplně zrušený, pod názvem Sokol fungovala tělesná výchova na vesnici, která byla jednou ze šesti složek jednotné tělovýchovy.

¹⁴⁰ Následující se na strahovském stadionu konal až v roce 1994.

Nově politicky sjednocená tělovýchova nejprve předpokládala právě využití sportovních her k ideologickým účelům, ty však kladly přílišný důraz na jednotlivce a individuální výkon. Komunismus naopak potřeboval zdůrazňovat jednotu a sílu celku, proto se nakonec sokolský model jevil vhodným způsobem demonstrace ideálů pomocí tělesnosti. Koncept spartakiád však s odkazem na sokolnictví navenek pracovat nemohl, a pokud ano, tak jen ve smyslu poměrování – spartakiády měly všesokolské slety překonat. Přípravy na první spartakiádu byly vyhlášeny roku 1954, její „novost“ měla tkvět v nebyvale masivním kolektivním cvičení a od začátku příprav kladlo komunistické politbyro důraz na spartakiádní historický význam a monumentální rozměry celé události. Zatímco všesokolské slety demonstrovaly a oslavovaly vlastní tradici, cvičenci na první spartakiádě zastupovali lid a masy. Měla mít svou logiku v tom, že se stala věcí všech, tedy nejen cvičenců, ale i těch, kdo se podíleli na přípravách, nácvicích, kdo přispíval finančně nebo byl pouhým divákem. V tomto smyslu měla první spartakiáda utvořit a posilovat jakési „my“.¹⁴¹

„Spartakiáda [...] se stala jednoznačně ‚syntetickým uměním‘. [...] nabídla kolektivní tvorbu jediné esteticko-ideologické výpovědi. Sjednotila v sobě pohybovou kulturu, tanec, hudbu, výtvarné umění, literaturu (recitovaná poezie byla často využívána jako součást skladeb) a divadlo [...].“¹⁴² Oproti všesokolským sletům byla také nabyta významovostí, každý prvek v celé „mozaice“ měl svůj význam. Spartakiáda také demonstrovala tehdejší společenskou změnu, která povyšovala kolektiv nad individuum, a především ukazovala pevné postavení se lidu za KSČ. Masovost celé akce podpořila představu, že takové množství lidí nemohlo být na jedno místo, tedy na Strahov, nahnáno příkazem, naopak pevná disciplína cvičenců měla být projevem dobrovolnosti rozhodnutí o účasti. Dalším úkolem spartakiády bylo demonstrovat vzdání se nahodilosti ve prospěch řádu.

První spartakiáda se odehrála při příležitosti desetiletého výročí osvobození republiky od nacistických okupantů. Jelikož se pak měla každých pět let opakovat, stala se jakousi oslavou tohoto osvobození a poděkováním Sovětskému svazu. Kromě toho bylo jejím cílem vyjadřovat spokojenost lidu se socialismem. Symboly byla první spartakiáda – ostatně i následující – protkána. Důkladně byla volená barevnost úborů, které pak

¹⁴¹ Vladimír MACURA, Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře), Praha: Academia, 2008, s. 147–154.

¹⁴² Tamtéž, s. 154–155.

na stadionu dávaly dohromady obrazce, v dějišti byla dále k vidění spousta praporů, vlajek a transparentů s aranžovanými hesly. Spartakiáda se stala podnikem, „*kterým se ve velkém obyvatelé [...] přetvářeli ve znaky: [...] odtrhávali svou jedinečnost a nezastupitelnost a měnili se ve vzájemně zaměnitelný kamínek v celkové mozaice. Zaujetím místa [...] podávali předem danou zprávu o šťastném životě v dnešním Československu, [...] o lásce k míru a o připravenosti bránit vymoženosti socialismu se zbraní v ruce [...]*“.¹⁴³

Spartakiád se nakonec uskutečnilo celkem šest, vždy po pěti letech s jedním výpadkem v roce 1970. Poslední se tak konala roku 1985. První a druhou spartakiádu (1955 a 1960) vidíme jako jakési pokračování sokolské tradice s komunisticky upraveným narativem, které chápe člověka jako nositele symbolů a vychází z mechanického modelu společnosti. Další spartakiády však měly být jiné, od tohoto oproštěné. Třetí spartakiáda roku 1965 byla první, kterou skutečně opustil stalinský kult osobnosti a odráželo se v ní politické i společenské uvolnění poloviny šedesátých let. Získala novou režii, díky které se počet cvičenců snížil zhruba na polovinu, tedy na něco přes 350 tisíc, zaznělo i méně skladeb. Na rozdíl od předchozích spartakiád byl mnohem větší důraz kladen na tělo jako živý organismus, nikoli jako stroj – došlo tak k ústupu zmíněného mechanického modelu. Událost roku 1965 byla mnohem více experimentální a snažila se ukázat přívětivější tvář.¹⁴⁴

Roku 1970 se čtvrtá spartakiáda neuskutečnila kvůli politickému riziku, protože se straníci obávali možných protestů proti SSSR, byť to otevřeně nepřiznávali. Československý svaz tělesné výchovy a sportu o zrušení akce rozhodl v říjnu 1969, namísto spartakiád se konaly místní Tělovýchovné slavnosti.

Další tři „normalizační spartakiády“ již doprovázel úplně nový narativ. Definitivně se oprostily od zobrazování dokonalého mechanismu, obrazy měly představovat národ jako organismus, pevný organický celek. Skladby symbolizovaly šťastné mládí, ženskou krásu a mužskou odvahu. Přítomna byla metafora rodiny. Na rozdíl od předchozích spartakiád už se akce nezaměřovala na profesní skupiny dělníků a rolníků, ale zdůrazňovala věkové a pohlavní rozdíly. Lidské tělo už nebylo nositelem symbolů, ale symbolem samotným. „*Normalizační spartakiády se podobaly jedna*

¹⁴³ Tamtéž, s. 164–165.

¹⁴⁴ Petr ROUBAL, *Československé spartakiády*, Praha: Academia, 2016, s. 163–168.

*druhé jako vejce vejci. Neměly jen takřka identickou strukturu, ale i samotné skladby jednotlivých věkových kategorií si byly téměř k nerozeznání podobné a vyprávěly tentýž příběh. [...] Neměnnost normalizačních spartakiád tvořila sama o sobě jedno z hlavních poselství těchto rituálů, a sice že po zmatcích a turbulencích padesátých a šedesátých let, nyní nastala doba klidu [...].*¹⁴⁵

Posun normalizačních spartakiád nejvýrazněji ilustruje skladba Rodiče a děti, při které cvičily matky se svými tříletými až pětiletými potomky. Jednalo se o jednoduché hry a cviky. Celá scéna působila na všechny přítomné krásně a dojemně a demonstrovala lásku matky k dítěti, optimismus a rodinnou pohodu. O tuto část programu jevila rovněž zvýšený zájem média. Ženy samy o sobě pak měly svými vystoupeními ukazovat klid, stabilitu a jakési pohodové zázemí socialistické rodiny. Nelze však říci, že by spartakiády posilovaly obraz tradiční rodiny s podřízenou pozicí ženy. V celkovém zobrazení totiž chyběl protipól tohoto modelu, tedy prezentace pracovitěho a bojujícího muže. Ukazování ženské role při spartakiádě spíše souviselo s celkovým nárůstem symbolického významu ženy v normalizační kultuře.¹⁴⁶

Normalizační spartakiády nereflektovaly tehdejší socialistickou realitu v Československu. Spíše měly jaksi symbolicky zahalovat společenské změny a posilovat požadavek po klidu a pořádku. Po něm netoužily jen politické špičky KSČ, ale i část společnosti cítila tlak sociálních změn způsobených modernizací a technologickou inovací, mizením válečné zkušenosti nebo nárůstem volného času. „Normalizační spartakiády konečně nepotvrzují ani tezi o postupném rozkladu vládnoucí moci a ideologickém vyhoření režimu. Spartakiády tak nesdílely osud ostatních komunistických rituálů [...]. Jako společenský rituál byly normalizační spartakiády naopak velice úspěšné, mnohem efektivněji než rané spartakiády využívaly konsenzuálních symbolů k vytvoření obrazu stabilní a soudržné pospolitosti.“¹⁴⁷

6.2 Politické pozadí československého hokeje

Zatímco spartakiády sloužily vládnoucí komunistické straně tělovýchovnými cviky a choreografiemi, tedy nesoutěživou formou, kolektivní sporty jako hokej v sobě nesl předpoklady pro souboj a konfrontaci. Již v následujících letech po konci druhé světové

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 182.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 192–204.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 217.

války nabíral v Československu na popularitě lední hokej, a to z velké části díky úspěchům národního týmu. Československý výběr se radoval ze dvou zlatých medailí na světových šampionátech v letech 1947 a 1949, navíc tato generace držela stříbro z olympijských her. Události z roku 1950 však otřásl hokejovou scénou. Vykonstruovaný soudní proces s hráči je jedním z nejvýraznějších příkladů, který ukazuje vstup politických zájmů do sféry sportu. Soud s hokejisty natolik naboural začínající úspěšnou éru, že si tuzemští diváci museli na další triumf na mistrovství světa počkat až do roku 1972.

Kauzu z roku 1950 zapříčinily předcházející obavy komunistické strany, že úspěšní hokejisté využijí příležitosti na některém turnaji a zůstanou na Západě v emigraci namísto návratu do Československa. Podezření měli političtí předáci podložené i tím, že věděli o schůzce, která se uskutečnila roku 1948 v Davosu při Spenglerově poháru. Hráči pražského klubu LTC, kde působila značná část reprezentantů, zde hlasovali, zda se do rodné země vrátí, či zůstanou v západním bloku a založí exilovou reprezentaci. Většina sice hlasovala proti, přesto v emigraci zůstali Miroslav Sláma a Oldřich Zábrodský. Díky zmíněným úspěchům navíc měli hráči jistotu, že by se na Západě uplatnili svými hokejovými kvalitami. Například brankář Bohumil Modrý, přezdívaný jako Bóža, měl nabídku ze zámořské National Hockey League (NHL), nejprestižnější soutěže světa. Bylo mu přislíbeno, že pokud odchytá šampionát roku 1949 ve Švédsku, bude mu dovoleno hrát na Západě. KSC však slovo nedodržela a po vítězném mistrovství mu odjezd nedovolila. Státní bezpečnost (StB) chtěla mít reprezentanty pod dohledem a jejich úspěchy se paradoxně staly hrozbou.¹⁴⁸

Březnové mistrovství světa 1950 se mělo uskutečnit v Londýně. V Československu panovalo napětí a zvědavost, zda hvězdná generace dokáže titul obhájit. To se ale nikdo nedozvěděl, protože komunisté rozhodli o bojkotu a výběr tak neodcestoval. Jako důvod KSC uvedla neudělení víz pro československé reportéry. To britská strana odmítla a jako důkaz obě víza vylepila do výlohy budovy své informační služby v pražské ulici Na Příkopě. Tuzemská politická reprezentace nadále trvala na neúčasti.

Jenže vypjatá situace neskončila u bojkotu. Krátce po zákazu odcestování se reprezentační spoluhráči sešli v hospodě U Herclíků, kde slavili narození syna hokejisty Jiřího Macelise. V průběhu večera pak mělo dojít k vykřikování protirežimních hesel

¹⁴⁸ J. KALOUS a F. KOLÁŘ, *Sport v komunistickém Československu 1945–1989*, s. 80–81.

a kritice ministra Václava Kopeckého v důsledku bojkotu mistrovství. Do podniku zanedlouho dorazila StB a na místě zatknula třináct hráčů, následující den další dva. Posledním zatčeným se pak stal zmiňovaný brankář Bohumil Modrý, který však onen večer v hospodě U Herclíků vůbec nebyl, přesto se stal hlavní tváří soudních procesů, při kterých byli hokejisté odsouzeni po všemožně vykonstruovaných obviněních. Základem však měla být jejich protistátní činnost. Při výsleších byli mučeni. Celá záležitost nese ve spisech StB označení jako akce Kaplička, obecněji je známá jako případ Modrý a spol. Právě brankář měl být vedoucím protistátní činnosti skupiny sportovců.¹⁴⁹

Z oslavovaných hokejistů se tak během několika dní stali nepřátelé státu, kteří podle obžaloby měli v plánu ze zahraničí poškozovat československý stát a navazovat na Západě styky s dalšími protistátními silami a tím rozvracet lidově demokratické zřízení. U jmen sportovců se v obžalobě skloňovala provinění jako velezrada, pobuřování proti republice nebo hanobení veřejných činitelů. K pobytu ve vězení byli odsouzeni Bohumil Modrý, Augustin Bubník, Vladimír Kobranov, Přemysl Hainý, Josef Jirka, Václav Roziňák, Stanislav Konopásek a Jiří Macelis. Nejvyšší trest odnětí svobody na 15 let si odnesl Bohumil Modrý. Všem byl navíc přisouzen i peněžitý trest ve výši od 10 do 20 tisíc korun. Některým, včetně Modrého, komunisté zkonfiskovali majetek.

„Většina odsouzených hokejistů byla propuštěna na amnestii v roce 1955.¹⁵⁰ Většině se následně podařilo vrátit se k hokeji. [...] Definitivně byl rozsudek z října 1950 zrušen jako vykonstruovaný rozsudkem Presidia Nejvyššího soudu 30. července 1968.“¹⁵¹

Nejhůře případ odnesl právě Bohumil Modrý. *„Bóža Modrý byl pilířem národního mužstva od roku 1937. Jeho způsob hry se snažily napodobovat tisíce kluků. Právě pro ně začala vycházet ‚Škola hokejového brankáře‘ v časopise Mladý hlasatel, ve které je jejich idol učil nejen brankářské technice, ale radil jim i ohledně výroby hokejové výstroje. Kromě teoretických lekcí vyučoval Bóža hokejové dorostence i na ledě na štvaničském stadionu. Stával se čím dál slavnější, což se pokusili využít i barrandovští*

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 83–84.

¹⁵⁰ Milost udělil prezident Antonín Zápotocký.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 87.

producenti, kteří ho chtěli pro jeho zajímavou tvář obsadit do role filmového milovníka.“¹⁵²

Po odsouzení strávil Bohumil Modrý trest v Plzni na Borech, v Jáchymově, Opavě a na Pankráci. I on byl v roce 1955 propuštěný. Zemřel v červenci roku 1963 kvůli chabému zdraví, které souviselo s jeho nasazením v takzvané věži smrti v komunistickém pracovním táboře Vykmánov v průběhu jeho věznění. Podobně jako další političtí vězni, i on ve věži pracoval s uranem bez jakýchkoli ochranných pomůcek, což mu v následujících letech způsobilo zdravotní komplikace. Těm nakonec ve svých 47 letech podlehl.

V tématu politizace hokeje můžeme zmínit ještě jeden tuzemský příklad. Roku 1969 se konalo mistrovství světa v hokeji ve Stockholmu. Událost se tak odehrála jen několik málo měsíců po zahájení sovětské okupace Československa v srpnu 1968. Na šampionátu došlo hned ke dvěma střetnutím mezi výběry ČSSR a SSSR. Oba duely ovládli Čechoslováci a obě výhry se staly symbolem odvety okupantům, a to v nebyvalé formě.

Důležitost obou utkání cítili sami hokejisté. *„Hráči Československa byli mimořádně motivovaní a sportovní soupeření vnímali protentokrát jako boj s nepřítelem. Symbolické reprezentaci odvety vyhovoval i charakter ledního hokeje coby kolektivní, rychlé a kontaktní hry. Českoslovenští hráči byli trenéry důrazně instruováni, aby agresivitu bezesbytku vtělili do herního nasazení, nikoli do přímé násilné konfrontace s hráči soupeře [...]. Hráči ovšem s odstupem času přiznávají, že v případě sportovní porážky byli odhodláni alespoň vyvolat šarvátky [...].*“¹⁵³ Svou nenávist někteří hokejisté dali symbolicky najevo přelepením hvězdy ve znaku na dresu, která deklarovala podřízenost Sovětům, nebo odmítnutím podat soupeři ruku.

Toto vnímání duelů ze strany národního týmu jako by se přelilo na československou společnost, kterou obě vítězství podnítila k vyjádření vzdoru okupantům. Po první výhře poměrem 2:0 se ještě nikterak obrovské oslavy nekonaly, přesto se v Praze shromáždilo zhruba dva tisíce lidí. Mnohem větší domácí odezvu vyvolalo až druhé vítězství 4:3.

¹⁵² Pavlína FORMÁNKOVÁ, *Tragédie hokejového brankáře*, In: Dějiny a současnost [online], 2006 [cit. 2020-07-19], Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2006/10/tragedie-hokejoveho-brankare/>

¹⁵³ J. DĚKANOVSKÝ, *Sport, mýtus a popkultura. Nástin několika možných kulturologických pohledů na existenci, distribuci, percepce a interpretaci sportu a agonálního principu v soudobé západní společnosti*, s. 67.

Podle odhadů po celé zemi veřejně slavilo až půl milionu lidí na devětašedesáti místech. Bouřlivé projevy se od oslavování hokejistů posunuly k různému vyvolávání protisovětských hesel. Rozměr nepokojů se projevoval odlišně, město od města byla situace jiná. Někde docházelo k potyčkám se členy Veřejné bezpečnosti, jinde byly oslavy klidnější.

V následném vyšetřování incidentů sehrál důležitou roli i útok na sídlo pražské pobočky sovětských aerolinek Aeroflot na Václavském náměstí. Měli ho poničit oslavující Pražané. Podle pozdějších poznatků se však ukázalo, že šlo s velkou pravděpodobností o provokaci ze strany Státní bezpečnosti, jejíž členové měli útok na sovětský objekt v Praze sami připravit, aby později mohlo docházet k legitimizaci potírání vzdoru ze strany obyvatel. „*Březnové hokejové události ukázaly komunistickým představitelům, že občanská společnost roku 1968 ještě zcela nezanikla a už vůbec nebyla zardoušena přítomností okupačních sil.*“¹⁵⁴ Březnový vzdor v ulicích však byl poslední, který KSČ z velké části tolerovala. Již v srpnu 1969, tedy při výročí okupace, byla vzpurná shromáždění násilně potlačena a protestující zastrašeni na dalších dvacet let.

Téma hokeje nás přivádí ještě k jednomu jevu, a sice sportovní emigraci na Západ. Zmínění Miroslav Sláma a Oldřich Zábrodský byli jedni z prvních hokejových emigrantů, když se ve švýcarském Davosu odpojili od výpravy klubu LTC. Dalším, kdo v tomto období uprchl, byl hokejista Josef Maleček. Nejednalo se však o poslední sportovce, kteří využili sportovní akce v západních zemích k tomu, aby zůstali v emigraci. Hokejisté často utíkali za vysněným angažmá do americko-kanadské NHL. Postupně Československo opustili Václav Nedomanský, Jiří Crha, bratři Peter, Anton a Marián Šťastní, Vítězslav Ďuriš, Miroslav Fryčer, bratři Peter a Miroslav Ihnačákové, Jiří Bubla, Jiří Kochta, Michal Pivoňka, Petr Klíma, Petr Svoboda, František Musil, David Volek, Petr Nedvěd nebo Tomáš Kapusta. Většina z nich si hokejový respekt nemusela v zámoří vydobývat, naopak již disponovali nabídkami kontraktů od různých klubů. Na tyto emigranty se mělo v Československu pokud možno zapomenout. Jejich jména mizela z knih nebo historických statistik.

Hokejisté nebyli v emigračních akcích výjimkou. Příležitosti žít a sportovat v západním namísto východního bloku využila celá řada sportovních osobností. Nevyjímaje například tenistu Jaroslava Drobného, který se neplánovaně nevrátil z turnaje

¹⁵⁴ J. KALOUS a F. KOLÁŘ, *Sport v komunistickém Československu 1945–1989*, s. 103.

ve Švýcarsku roku 1949 poté, co neuposlechl příkazu KSČ přerušit svou účast a ihned se vrátit do Československa¹⁵⁵. Krasobruslařka Alena Vrzáňová se zase nevrátila z šampionátu v Londýně roku 1950, v Anglii zažádala o politický azyl. Komunistická strana zpravidla perzekvovala rodiny emigrantů, v tomto případě čelil pronásledování manžel krasobruslařky inženýr Vrzáň.

Některé odchody do emigrace znamenaly skutečnou ránu pro československý sport. Například Martina Navrátilová patřila ve svých 19 letech ke světové tenisové špičce, když se roku 1975 rozhodla zůstat v New Yorku. Po jedenácti letech se na několik dní vrátila do rodné země, kde sehrála turnaj v barvách americké reprezentace. Tajné služby po celou dobu turnaje na Štvanici „zrádkyni“ sledovaly. Kuriózní situace nastala ve finále, kde proti sobě nastoupily tenistky Československa a USA. Diváci ve skutečnosti fandili Navrátilové, nikoli však proti domácím tenistkám, ale proti režimu. Dále emigrovali i plavci, nejvýraznější osobou byl Josef Hladký, který se nevrátil ze šampionátu v Madridu roku 1986.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Protože se turnaje účastnili španělští a němečtí tenisté, komunisté žádali okamžitý návrat Drobného, přestože měl turnaj výborně rozehraný a v době příkazu ho čekalo semifinále.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 106–160.

7 Přesah do současnosti: Dopingové kauzy a albánská orlice

Ač koncem roku 1991 došlo k rozpadu Sovětského svazu, čímž definitivně skončila studená válka a padlo bipolární rozdělení světa, sport se od politiky nijak definitivně neoprostil. V současné době se v něm jen projevují jiné aspekty reagující na nynější světové uspořádání, politickou situaci a mezinárodní vztahy. Od počátku 90. let 20. století se mocenské rozdělení značně proměnilo.

Pád berlínské zdi, symbolu rozdělení Východu a Západu, znamenal výpadek jednoho článku z bipolárního systému. Hegemonem se tehdy staly Spojené státy americké a vznikl takzvaný unipolární svět. Ten však lze chápat jen jakési meziobdobí, které ve 21. století střídá takzvaná multipolarita, „ [...] *kdy se může objevit pět nebo i víc významných světových aktérů. Klíčovými faktory vedoucími k vytvoření multipolárního světového řádu jsou:*

- *vzestup Číny, Indie a dalších nových mocností,*
- *rostoucí moc nestátních a obvykle nadstátních aktérů,*
- *mění se povaha moci a mocenských vztahů.*¹⁵⁷

Ze současného pohledu se jeví jako nejdůležitější faktor vzniku multipolárního řádu především vzestup Číny a její silné ekonomiky.

Přestože Ruskou federaci po rozpadu SSSR nejprve postihla hospodářská krize, koncem 90. let 20. století se ekonomika v zemi stabilizovala hlavně díky zvyšování hodnoty ropy a zemního plynu. Dnešní Rusko je opět jedním z hlavních aktérů na geopolitickém poli a v mezinárodních vztazích. Přestože Spojené státy a Rusko již neodděluje železná opona a nejsou jednoznačně dané sféry jejich vlivu, obě velmoci se na vývoji světového uspořádání aktivně angažují. A to i vojensky. USA po zářijových událostech roku 2001, tedy teroristických útocích na newyorské mrakodrapy a Pentagon, intervenovaly na Blízkém východě. Vojenské angažmá označovalo americké politbyro za válku proti terorismu, ač někteří kritici namítají, že válka proti terorismu byla jen jakousi zástěrkou hlubšího smyslu intervence, která měla zajistit udržení vlivu na Blízkém východě a ropné zdroje.¹⁵⁸ Jako příklad ruských vojenských akcí lze připomenout například

¹⁵⁷ A. HEYWOOD, *Politologie*, s. 172.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 171.

válku v Jižní Osetii v roce 2008, kdy Rudá armáda vojensky podpořila snahy Jižní Osetie a Abcházie o nezávislost na Gruzii.

USA i Rusko se v posledních letech podílely na potlačení samozvaného chalífátu v Sýrii a Iráku známého jako Islámský stát nebo také Daeš, který se vyznačoval terorem páchaným na svých, především náboženských odpůrcích. Právě na tomto konfliktu můžeme ilustrovat, že se v mnoha bodech zahraniční politika USA a Ruska rozchází a obě země stojí v opozici. Spojené státy v této situaci podporovaly především kurské milice, které kromě boje proti Daeš usilovaly v rozdrobené Sýrii i o nezávislost na režimu syrského prezidenta Bašára al-Asada. Oproti tomu Rusko vojensky stálo za syrskou armádou a al-Asadem, jehož režim kromě Daeš ostře potíral i kurdský lid a jeho snahy o osamostatnění.

Nabízí se další příklady přetrvávajícího napětí nejen mezi Ruskem a USA, ale Ruskem a dalšími zeměmi bývalého západního bloku. V roce 2018 otřásla Británií a posléze celým světem kauza otravy Sergeje Skripala a jeho dcery. Sergej Skripal byl jako dvojitý agent odsouzený v Rusku za velezradu, ovšem v rámci výměny agentů se v roce 2010 dostal do Velké Británie, kde se usadil. V dubnu 2018 se neúspěšně pokusili dva ruští agenti otrávit Skripala a jeho dceru paralytickou látkou. Následovalo vyhoštění ruských diplomatů z Londýna, připojily se i další státy včetně USA. Ruská strana odpověděla obdobně. Dalším klíčovým tématem americko-ruských vztahů se v posledních letech stalo i údajné ovlivnění amerických prezidentských voleb ruskými tajnými službami ve prospěch republikánského Donalda Trumpa na úkor demokratické protikandidátky Hillary Clintonové.¹⁵⁹

Ostatně pokračující rivalitu můžeme sledovat i v jiných než ryze politických sférách. Interpretací například odhalíme „boj“ i na kulturním poli. V roce 2019 vyšla série z americké produkce HBO s názvem Chernobyl, která ihned vzbudila vlnu především pozitivních reakcí mezi diváky i kritiky. V některých online žebříčcích se dokonce zanedlouho vyšplhala na pozici nejlepšího seriálu vůbec.¹⁶⁰ Dílo nebylo nijak zjevně

¹⁵⁹ *Muellerova zpráva: Rusko se pokusilo ovlivnit volby, Trump chtěl získat kontrolu nad vyšetřováním*, In: Ct24.ceskatelevize.cz [online], 2019 [cit. 2020-07-23], Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2791847-muellerova-zprava-potvrzuje-ze-se-rusko-pokusilo-ovlivnit-americke-volby-prohlasil>

¹⁶⁰ *Jakub ZUZÁNEK a Tomáš STEJSKAL, Děsivý, hororový, ale pravdivý. Filmový kritik vysvětluje úspěšnost seriálu Chernobyl*, In: Aktuálně.cz [online], 2019 [cit. 2020-07-23], Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/desivy-hororovy-ale-pravdivy-filmovy-kritik-vysvetluje-uspes/r~a90f54e6879911e9819e0cc47ab5f122/>

protirusky vypovídající. Série však popisuje a ukazuje řadu selhání ruských politických činitelů a odborníků pod tíhou komunistické ideologie a propagandy, která vedla k neefektivnímu řešení havárie černobylské jaderné elektrárny v roce 1986 a ohrožení velkého počtu obyvatel. Odpověď na sebe nenechala dlouho čekat. Ruská stanice NTV uvedla ještě v témže roce trailer k seriálu, který rovněž popisuje události v Černobylu. Pracuje však s verzí, že v době výbuchu se v okolí elektrárny pohyboval americký agent CIA. V počínání ruského štábu tak lze vypožorovat jakousi snahu o nabídnutí dalšího pohledu na tragickou událost, kde vinu částečně přebírá tehdejší Západ. Podle portálu The Hollywood Reporter dotovalo filmaře ruské ministerstvo kultury částkou 30 milionů rublů.¹⁶¹

Není tedy překvapující, že aspekt rivality přetrval z dob blokového uspořádání světa i ve sportu. Nejvýraznější sportovní událostí 21. století, které zasáhla i politickou scénu, byl ruský atletický dopingový skandál. První zprávy o systematickém dopingu v ruském sportu se objevily v roce 2015. Další zpráva z roku 2016 skutečně potvrzovala státem podporovaný ruský dopingový program, který se týkal většiny olympijských sportů a trvat měl předchozí čtyři roky. Ruská antidopingová agentura se rozhodla spolupracovat se Světovou antidopingovou agenturou a poskytla jí data z moskevské laboratoře. Později se však ukázalo, že byla neúplná a vyšetřování se znovu rozběhlo.¹⁶²

V prosinci roku 2019 Světová antidopingová agentura rozhodla o vyloučení ruského sportu z olympijských her a světových šampionátů na čtyři roky. Trest se měl týkat především letních olympijských her v Tokiu v roce 2020¹⁶³ a zimních her v Pekingu roku 2022. „Nevinní“ ruští sportovci se však mohou účastnit her bez využití státních symbolů, tedy státní vlajky a hymny. Ostatně tento postup již byl zvolen na zimních olympijských hrách v roce 2018 a předtím i na atletických mítincích.

Samotný základní poznatek, že systematické dopování ruských sportovců povzbuzujícími látkami k podávání lepších výkonů podporoval státní aparát, ukazuje vstup politických tlaků do sportovní oblasti. Do politických debat pak kauzu zatahovali samotní politici. Ruský prezident Vladimir Putin po rozhodnutí o vyloučení Ruska z her

¹⁶¹ Vladimir KOZLOV, *Russia Making Own TV Series on Chernobyl Nuclear Disaster*, In: The Hollywood Reporter [online], 2019 [cit. 2020-07-23], Dostupné z: <https://www.hollywoodreporter.com/news/russia-making-own-tv-series-chernobyl-nuclear-disaster-1216383>

¹⁶² *Russia banned for four years to include 2020 Olympics and 2022 World Cup*, In: BBC.com [online], 2019 [cit. 2020-07-23], Dostupné z: <https://www.bbc.com/sport/olympics/50710598>

¹⁶³ Olympijské hry byly nakonec odloženy kvůli pandemii koronaviru.

reagoval slovy: „*Jakýkoliv trest by měl být individuální, měl by být spojen s tím, co určitá osoba udělala. Trest nemůže být kolektivní a vztahovat se na lidi, kteří s těmi prohřešky nemají nic společného [...]. Šlo o politické zájmy, které nemají nic společného se zájmy sportu nebo olympijského hnutí.*“¹⁶⁴ Ruský premiér Dmitrij Medveděv poté sice připustil, že Rusko skutečně má problém s dopingem, celý skandál však označil za „nekonečný protiruský seriál“.

Stejně jako v bipolárním světě nesouvisely všechny politizované sportovní události s rivalitou mezi USA a SSSR, i v dnešním sportu se projevují jiné konflikty než mezi USA a Ruskem. Uvedme proto dva příklady z fotbalového prostředí, které upozorňují na národnostní otázku. Na fotbalovém světovém šampionátu v Rusku v roce 2018 na sebe narazily výběry Švýcarska a Srbska. Švýcarští reprezentanti Granit Xhaka a Xherdan Shaqiri slavili branky svého týmu provokativním gestem, když dlaněmi imitovali dvouhlovou albánskou orlici, symbol Albánie. Oba tak zjevně učinili, protože mají kořeny v Kosovu, jejich předci jsou kosovští Albánci. Incident reflektuje národnostní spory na Balkáně. Kosovská republika vyhlásila nezávislost na Srbsku roku 2008. Právě Srbskem je však dodnes neuznávána. Na konci 90. let došlo v oblasti k ozbrojeným konfliktům a občanské válce a spory mezi Albánci a Srby trvají dodnes. Počinání obou hráčů řešila disciplinární komise jako provokaci soupeře a jeho fanoušků.

Druhým příkladem je kauza z května 2019, kdy dva londýnské velkokluby Arsenal a Chelsea měly odehrát finále prestižní Evropské ligy na stadionu v ázerbájdžánském hlavním městě Baku. Členem kádru Arsenalu byl tou dobou i arménský fotbalista Henrik Mchitarjan. Ten nakonec k veledůležitému zápasu neodcestoval, a to především kvůli obavám o svou bezpečnost. Mezi Ázerbájdžánem a Arménií totiž panuje dlouhodobý konflikt a přerušování diplomatických styků kvůli oblasti Náhorního Karabachu. Přestože se v oblasti od roku 1994 oficiálně neválčí a je uzavřeno příměří, k ozbrojeným potyčkám občas dochází. Hráč sice obdržel povolení na půdu Ázerbájdžánu vstoupit, představitelé státu navíc prohlásili, že bude v bezpečí, klub se však po Unii evropských fotbalových asociací (UEFA) snažil vymoci speciální záruky ohledně Mchitarjanovy bezpečnosti. To se nepodařilo, hráč se tak dohodl s klubem, že

¹⁶⁴ „*Porušení olympijské charty, jde o politické zájmy.*“ *Putin zareagoval na trest pro ruský sport*, In: IRozhlas.cz [online], 2019 [cit. 2020-07-23], Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/sport/olympijske-hry/vladimir-putin-doping-rusko-trest-wada-isinbajevova-rusada-pariz_1912101239_mov

k utkání s týmem neodcestuje. Derby londýnských velikánů nakonec Arsenal prohrál gólovým poměrem 1:4.¹⁶⁵

Uvedené příklady dostatečně demonstrují, že vrcholový, mediálně ostře sledovaný sport se po více než třiceti letech od zániku blokového uspořádání nevyprostil z politických kontextů.

¹⁶⁵ Jiří ČIHÁK, *Kauza Mchitarjan. Na finále do Baku Armén z politických důvodů nejede*, In: IDnes.cz [online], 2019 [cit. 2020-07-23], Dostupné z: https://www.idnes.cz/fotbal/pohary/henrik-mchitarjan-finale-evropska-liga-baku-azerbajdzan-armenie-arsenal-chelsea.A190521_102852_fot_pohary_jic

Závěr

Tato bakalářská práce pomocí vybraných subtémat ukazuje roli, kterou sport sehrál v různých politických kontextech, když bylo světové geopolitické pole rozděleno na Západ a Východ. Ze zkoumání vyplývá, že sport se jen těžko vymaňuje z politického dění a ideologických směrů. Bylo tomu tak již před stažením železné opony a rozpadem bipolárního systému tato souvislost obou sfér neskončila.

Text na příkladu teorií tří významných autorů vysvětlil zakořeněnost hry v lidské kultuře. Sport v moderním pojetí můžeme chápat jako agonální herní princip popsany Rogerem Caillosem, jehož základem je soupeření a poměřování sil. K rozvoji nejrůznějších sportovních disciplín došlo v 19. století, ve století následujícím rozmach pokračoval a jasněji se projevila jeho společensko-kulturní úloha. Sport je například tématem sociologů, kteří hodnotí třeba jeho pozitivní i negativní dopady na socializaci a vývoj jedince. Zároveň se stal jednou ze sfér volného času, jehož expanze šla ruku v ruce s nástupem industriální společnosti.

Důležitý předpoklad pro možné politizování sportu utváří mediální zájem. Nové technologie 20. století poskytly i nové formy sportovních přenosů a možnou záměrnou i bezděčnou manipulaci s vnímáním ze strany diváka. Sport jako politikum se výrazně projevil v období blokového uspořádání světa, které bylo založené na politickém konfliktu a boji o moc. Jak jsme zjistili, sport zároveň může posilovat kolektivní identitu jednotlivých národů a tím utvrzovat sounáležitost společnosti s politickou elitou.

Cílem této práce bylo rozpoznat a ilustrovat různé směry, kterými spolu sport a politika ve vymezeném období souvisely. To se podařilo na základě bližšího zkoumání vybraných událostí. Tragédie na olympijských hrách v Mnichově roku 1972 byla projevem národnostního a náboženského konfliktu přeneseného na evropskou půdu prostřednictvím terorismu, do akce se zapojily agresivní organizace i tajné služby. Olympijské hry v Moskvě roku 1980 se pro změnu staly politickým nástrojem ve smyslu trestu. Šlo o americkou reakci na sovětskou akci v Afghánistánu a bojkot her se stal jednou ze sankcí vůči Sovětům. Následný bojkot her opačným směrem v Los Angeles roku 1984 lze chápat jako odvetu za předešlý akt. *„V souvislosti s politickými krizemi se už několikrát předpovídal zánik her. Olympijská idea přesto přežila obě*

světové války stejně jako časy převratů a revolucí – byť se často musela přizpůsobovat vnějším vlivům a politickým ohledům.“¹⁶⁶

Naopak pingpongový turnaj mezi čínskými a americkými stolními tenisty v roce 1971 se stal symbolem sbližování obou zemí a položil základ diplomatickým setkáním. Období normalizace vztahů mezi USA a Čínou nese označení „pingpongová diplomacie“ právě díky tomu, že celý proces politických jednání odstartoval vstřícným sportovním gestem čínské strany, která pozvala Američany na turnaj.

Při náhledu do československého prostředí práce popsala úlohu spartakiád pro komunistický režim. Měly posilovat představu o tuzemské společnosti jako jednotném a pevném disciplinovaném celku a demonstrovat socialistické ideje a komunistickou symboliku. Spartakiády tak sloužily především domácí politice, stejně jako vykonstruovaný proces s hokejistou Bohumilem Modrým a jeho spoluhráči. Obraz společenské jednoty komunistického Československa naopak podkopávaly snahy některých sportovců o emigraci z totalitního státu. Nepokoje kvůli politické situaci vyvolala vítězství československých hokejových reprezentantů nad výběrem SSSR v roce 1969, která povzbudila odpor skupin po celé zemi proti sovětským okupantům.

Kladené cíle tato práce, dle mého názoru, splnila. Téma však tímto textem rozhodně není vyčerpáno, nabízí se na něj navázat například podrobnějším zkoumáním dobového československého tisku, který na události reagoval a kolik prostoru věnoval informování. Jistě i práce se zahraničními, cizojazyčnými literárními zdroji by přinesla jiné aspekty a možná i komplexnější pohledy na jednotlivá subtémata.

¹⁶⁶ *Kronika olympijských her 1896–1996*, s. 9.

Seznam zdrojů

Literární zdroje:

Ivana BAKEŠOVÁ, *Čína v XX. století: díl 2.*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2003.

Ivana BAKEŠOVÁ, Ondřej KUČERA a Martin LAVIČKA, *Dějiny Čínské lidové republiky: (1949–2018)*, Praha: NLN, 2019.

Ian BLACK a Benny MORRIS, *Mossad: izraelské tajné války: dějiny izraelské tajné služby*, Brno: Bonus A, 1995.

Roger CAILLOIS, *Hry a lidé: maska a závrať*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998.

Vladimír ČECHÁK, Jiří LINHART, *Sociologie sportu*, Praha: Olympia, 1986.

Český olympismus: 100 let, Praha: Olympia, 1999.

Jan DĚKANOVSKÝ, *Sport, mýtus a popkultura. Nástin několika možných kulturologických pohledů na existenci, distribuci, percepci a interpretaci sportu a agonálního principu v soudobé západní společnosti*, Praha: 2006, Rigorózní práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.

Josef DOVALIL a kol., *Olympismus*, Praha: Olympia, 2004.

Eugen FINK, *Hra jako symbol světa*, Praha: Český spisovatel, 1993.

Eugen FINK, *Oáza štěstí*, Praha: Mladá fronta, 1992.

Martin FRANC a Jiří KNAPÍK, *Volný čas v českých zemích 1957 až 1967*, Praha: Academia, 2013.

John Lewis GADDIS, *Studená válka*, Praha: Slovart, 2006.

Andrew HEYWOOD, *Politologie*, 3. vyd., Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.

Bohuslav HODANĚ, *Tělesná kultura – sociokulturní fenomén: východiska a vztahy*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2000.

Bohuslav HODAŇ, *Úvod do teorie tělesné kultury*, Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997.

Johan HUIZINGA, *Homo ludens: O původu kultury ve hře*, Praha: Mladá fronta, 1971.

Jan KALOUS a František KOLÁŘ ed., *Sport v komunistickém Československu 1945–1989*, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015.

Bridget KENDALLOVÁ, *Studená válka: Nový pohled na konflikt mezi Západem a Východem*, Praha: Knižní klub, 2018.

Aaron J. KLEIN, *Protiúder: masakr na mnichovské olympiádě 1972 a vražedná reakce Izraele*, Praha: Práh, 2006.

Kronika olympijských her 1896–1996, Praha: Fortuna Print, 1996.

Vladimír MACURA, *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha: Academia, 2008.

Miroslav NOVÁK a Lubomír BROKL, *Úvod do studia politiky*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011.

Věra OLIVOVÁ, *Lidé a hry: historická geneze sportu*, Praha: Olympia, 1979.

Marek PEČENKA a Petr LUŇÁK, *Encyklopedie moderní historie*, Praha: Libri, 1998.

Běla PECHANOVÁ a Jiří FIDLER, *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997.

Stefano PIVATO, *Lo sport nel XX secolo*, Firenze-Milano: Giunti Editore S.p.A., 2005.

Simon REEVE, *Jeden den v září: Mnichov: vyličení masakru na mnichovských olympijských hrách v roce 1972, politického zákulisí a tajné odvetné akce*, Praha: Argo, 2006.

Petr ROUBAL, *Československé spartakiády*, Praha: Academia, 2016.

Aleš SEKOT, *Sociologické problémy sportu*, Praha: Grada, 2008.

Aleš SEKOT, *Sociologie sportu*, Brno: Masarykova univerzita: Paido, 2006.

Irena SLEPIČKOVÁ, *Sport a volný čas*, Praha: Karolinum, 2000.

Volný čas a jeho soudobé problémy: sborník příspěvků přednesených na vědeckém symposiu v Olomouci ve dnech 20. a 21. května 2002, Olomouc: Hanex, 2002.

Časopisy:

Revue pro média (Časopis pro kritickou reflexi médií), č. 11, roč. 5, 2005.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, č. 3, roč. 13, 1977.

Sport, Education and Society, Routledge. Taylor & Francis Group, č. 1, roč. 4, 1999.

Universitas. Revue Masarykovy univerzity, Brno, č. 3, 2003.

Online zdroje:

Pavel BÁRTA, *Nejen nájezdový hrdina. Reichel na MS vyrostl ze stínu velkého otce*,

In: ISport.cz [online], 2018 [cit. 2020-05-30],

Dostupné z: [https://isport.blesk.cz/clanek/hokej-reprezentace-ms-hokej-](https://isport.blesk.cz/clanek/hokej-reprezentace-ms-hokej-u20/322838/nejen-najezdovy-hrdina-reichel-na-ms-vyrostl-ze-stinu-velkeho-otce.html)

[u20/322838/nejen-najezdovy-hrdina-reichel-na-ms-vyrostl-ze-stinu-velkeho-otce.html](https://isport.blesk.cz/clanek/hokej-reprezentace-ms-hokej-u20/322838/nejen-najezdovy-hrdina-reichel-na-ms-vyrostl-ze-stinu-velkeho-otce.html)

Nad'a BĚLOVSKÁ, 40 let od 'pingpongové diplomacie', která přispěla ke sblížení USA s Čínou, In: IRozhlas.cz [online], 2011 [cit. 2020-07-16],

Dostupné z: [https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/40-let-od-pingpongove-diplomacie-](https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/40-let-od-pingpongove-diplomacie-ktera-prispela-ke-sblizeni-usa-s-cinou_201104121610_kbrezovska)

[ktera-prispela-ke-sblizeni-usa-s-cinou_201104121610_kbrezovska](https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/40-let-od-pingpongove-diplomacie-ktera-prispela-ke-sblizeni-usa-s-cinou_201104121610_kbrezovska)

Jiří ČIHÁK, *Kauza Mchitarjan. Na finále do Baku Armén z politických důvodů nejede*,

In: IDnes.cz [online], 2019 [cit. 2020-07-23],

Dostupné z: [https://www.idnes.cz/fotbal/pohary/henrik-mchitarjan-finale-evropska-liga-](https://www.idnes.cz/fotbal/pohary/henrik-mchitarjan-finale-evropska-liga-baku-azerbajdzan-armenie-arsenal-chelsea.A190521_102852_fot_pohary_jic)

[baku-azerbajdzan-armenie-arsenal-chelsea.A190521_102852_fot_pohary_jic](https://www.idnes.cz/fotbal/pohary/henrik-mchitarjan-finale-evropska-liga-baku-azerbajdzan-armenie-arsenal-chelsea.A190521_102852_fot_pohary_jic)

Pavlna FORMÁNKOVÁ, *Tragedie hokejového brankáře*, In: Dějiny a současnost

[online], 2006 [cit. 2020-07-19],

Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2006/10/tragedie-hokejoveho-brankare/>

Vladimír KOZLOV, *Russia Making Own TV Series on Chernobyl Nuclear Disaster*,

In: The Hollywood Reporter [online], 2019 [cit. 2020-07-23],

Dostupné z: [https://www.hollywoodreporter.com/news/russia-making-own-tv-series-](https://www.hollywoodreporter.com/news/russia-making-own-tv-series-chernobyl-nuclear-disaster-1216383)

[chernobyl-nuclear-disaster-1216383](https://www.hollywoodreporter.com/news/russia-making-own-tv-series-chernobyl-nuclear-disaster-1216383)

David NEBOR, *Jedenáctiletý šachista drtí starší hráče, na jihu už nemá soupeře*,
In: IDnes.cz [online], 2019 [cit. 2020-05-15], Dostupné z: https://www.idnes.cz/ceske-budejovice/zpravy/sachy-sachista-daniel-prazak-ceske-budejovice.A191101_152043_budejovice-zpravy_khr

Roman ŠPERŇÁK, *Vzpěrač Pavlásek zvedal „železné rumpály“ na dvou olympiádách*
In: IDnes.cz [online], 2017 [cit. 2020-07-11],
Dostupné z: https://www.idnes.cz/sport/ostatni/vzpirani-petr-pavlasek-historie.A170623_092055_sporty_rou

Jakub ZUZÁNEK a Tomáš STEJSKAL, *Děsivý, hororový, ale pravdivý. Filmový kritik vysvětluje úspěšnost seriálu Černobyl*, In: Aktuálně.cz [online], 2019 [cit. 2020-07-23],
Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/desivy-hororovy-ale-pravdivy-filmovy-kritik-vysvetluje-uspes/r~a90f54e6879911e9819e0cc47ab5f122/>

,Porušení olympijské charty, jde o politické zájmy. ‘ Putin zareagoval na trest pro ruský sport, In: IROzhlas.cz [online], 2019 [cit. 2020-07-23],
Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/sport/olympijske-hry/vladimir-putin-doping-rusko-trest-wada-isinbajevova-rusada-pariz_1912101239_mov

Anglické kluby budou mít na dresech slogan Black Lives Matter, In: IDnes.cz [online], 2020 [cit. 2020-07-25], Dostupné z: https://www.idnes.cz/fotbal/zahranici/black-lives-matter-premier-league-spekulace.A200612_080005_fot_zahranici_tof

Muellerova zpráva: Rusko se pokusilo ovlivnit volby, Trump chtěl získat kontrolu nad vyšetřováním, In: Ct24.ceskatelevize.cz [online], 2019 [cit. 2020-07-23],
Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2791847-muellerova-zprava-potvrzuje-ze-se-rusko-pokusilo-ovlivnit-americke-volby-prohlasil>

Přihlásil se a slavil. Reichel jako pokračovatel rodu chtěl uspět za celé Česko,
In: Sport.cz [online], 2018 [cit. 2020-05-30],
Dostupné z: <https://www.sport.cz/hokej/reprezentace/clanek/948085-prihlasil-se-a-slavil-reichel-jako-pokracovatel-rodu-chtel-uspět-za-cele-cesko.html>

Russia banned for four years to include 2020 Olympics and 2022 World Cup,
In: BBC.com [online], 2019 [cit. 2020-07-23],
Dostupné z: <https://www.bbc.com/sport/olympics/50710598>

Slovník spisovného jazyka českého, Ssjc.ujc.cas.cz [online], [cit. 2020-05-15],

Dostupné z:

<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?heslo=sport&sti=86554&where=hesla&hsubstr=no>

Sociologická encyklopedie, Encyklopedie.soc.cas.cz [online], [cit. 2020-07-13],

Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Socializace>